

T.I.PETROWA , O.P. SUNIK

**NANAJ HƏSƏWƏNI
TACEOCEORI DAŇSA**

2 PASI

**УСРЕДГИЗ
МОСКВА
ЛЕНИГРАД
1 9 3 5**

T. I. PETPOWA, O. P. SUNIK

NANAJ HƏSƏWƏNI TACEOCEORI DAŇSA

BOŇGODU TACEOCEMI TƏPCIUURI SKOLADU

GRAMMATIKA
TƏRƏK NIRUURI

II pasi

ELACEAN, DUJƏCIƏN KLASS

Prof. Dr. P. Šmita
dāvinājuma.

Inv. 31680.

UCPEDGIZ

MOSKWA

1935

LENINGRAD

Т. И. ПЕТРОВА и О. П. СУНИК

УЧЕБНИК НАНАЙСКОГО ЯЗЫКА

ДЛЯ 3-го и 4-го КЛАССОВ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ
ГРАММАТИКА и ПРАВОПИСАНИЕ

Часть II

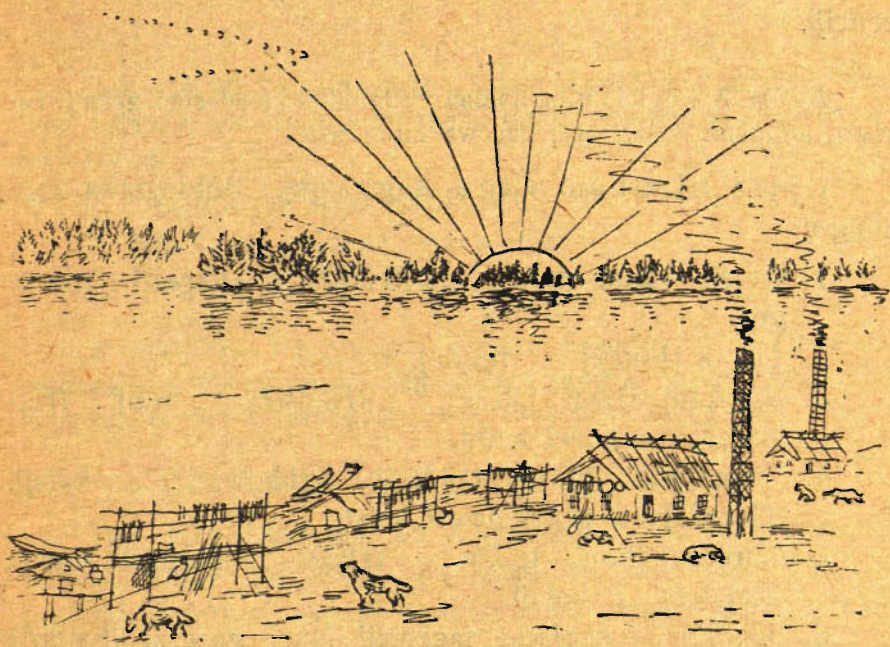
*Составлен
на основе стабильного учебника русского языка
Проф. П. О. Афанасьева и И. Н. Шапошникова*

*Утвержден
Научно-Исследовательской Ассоциацией
Института Народов Севера ЦИК СССР*

FILOL. UN FILOS.
FAKULTÄTES
BIBLIOTEKA

ГОСУДАРСТВЕННОЕ
УЧЕБНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО
МОСКВА 1935 ЛЕНИНГРАД

§ 1. Umbuhəndu bi həsəwə mənə dola aca-
gowambori.

Cemaj.

Zuləhizizələ siun pudəmi dəzurini.
Saharın saŋŋan kolan taondolani niərinini.
Cagzan tamnea nawa dasejni.
Ehəndu enda bućimi dəzurini.
Gorola gerea mosalni sogzəŋkeci.
Ujpe ŋəŋnasal iduzi ənujci.
Maŋbu paomi həjəjni.
Dawa solomi ənəjni.

Bodon 1. Tuj niruuhəmbə holaosu. Cadu hajwa gisurəuhən? Bongo umbuhəndu hajwa gisurəuhən? 3uəjə, elacean, duicən, tojn-gacean, guci goj umbuhəndu hajwa gisurəuhən?

Ŋoŋnasalba, endawa, dawawa, siumbə umbuhəmbə niruguusu.

Bolo.

1. Bolo gerea sogzongoj. 2. Tugdə tuj-tul tugdəj. 3. Niəciəsəl pəkuziə boaci ənujl. 4. Niəpultəsəl seŋaktawari kalajl. 5. Dai gurusəl dawawa botajl. 6. Nuci gurusəl skoladu taceocijl.

Bodon 2. Pəgiələ niruuhəmbə nirugujduəri mədəsimi gələri həsəwə, niruuhən həsəci acaj həsəwə niruguusu.

Əj-mə niruuusu: Gerea sogzongoj. Bolo gerea sogzongoj.

1. Gerea (honi taj?) (Hali?) ... gerea sogzongoj.
2. Tugdə (honi?) ... tugdəj.
3. Niəciəsəl (honi tajl?) (Haosi?) ... ənujl. (Hamaca?) ... boaci ənujl.
4. Niəpultəsəl (honi tajl?) (Hajwari?) ... kalajl. (Hajsal?) ... seŋaktawari kalajl.
5. Gurusəl (honi tajl?) (Haj?) ... gurusəl botajl. (Hajwa?) ... botajl.
6. (Ujsəl?) ... skoladu taceocijl. Nuci gurusəl (hajdu?) taceocijl. (Haj?) ... gurusəl skoladu taceocijl.

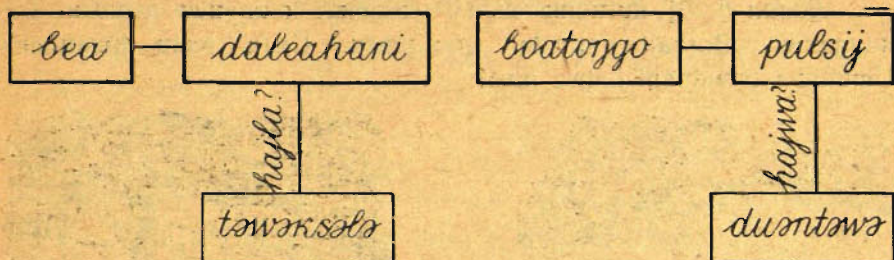
Umbuhəndu bi həsəsəl mənə dola murciurilə acajl.
Tuj acajwani mədəsiuri həsəsi bələcimzi i cəwəmburi.

Bodon 3. Jawonzi, mədəsiuri həsəsi bələcimziəri icəwəndusu honi pəgiələ umbuhəndu bi həsəsəl mənə dola acajwaci.

Bea təwəksələ dalehani. Wajcaj naj duəntəwə pulsij. Oksaran masezi morapseŋkeni. Bocan hongeanzi moraj. Mosal

hədunzi pekorajci. Boatongo tawawa ewanzi. Silun mosal tawadu posenasejci.

Əj-mə jaworeosu:

Bodon 4. Pəgiələ niruuhən həsəsəlzi umbuhəmbəwə nirusu. Həsə-səlbə kalamari acawandosu umbuhən tərək osejzeani. Səəohan həsəwə əzi kalaosu.

1. Nəğzəwa **hədun** hədunzici.
2. **Niəciəsəl** pəkuziə boə ənuhəni.
3. **Brigada** dawaci botandami ənəzəsu.

Bodon 5. Loca naj neğmağkəmbəni holaosu. Təj loca tərək neğmağkeni-nu? Hajmi noani neğmağkeni orkenzi otoleori bicin? Loca neğmamami hağgeəsi hesağgəsehani həsəwə tərək taogosu.

Loca honi neğmağkeni.

Buə ehondopu-wa əm loca bicini. Noanzi bunzi gəsə wajcaj, botaj taj bicin. Tuj bimi, balzemi nanaj həsəwəni otolemi dəruhəni. Noani neğmaməbani uləsimi dosozaj bicin.

Əm modan buə wajcandamari ənəhəpu. Bunzi gəsə təj loca bicin. Əm siksə həm wajcaj gurusəl kalamacəməri neğmamari dəruhəci. Həm nanajsəl neğmağkeci, əm loca-raqda ocogohani. Buə unzipu:

— Gə, Grigorij, neğmandul

Grigorij gojdami osəsehan, tuj tapi-ma tuj tərəciuhən:

— Əm Kalgama balzəhəmbi. İniə aorepu, dolbo naj-səlzi wajcajni. Təj boadu əm naj ənəhəci. Noani gərbuni Aka bicimbi. Tuj tara Kalgama Akaci tutuluhəsu. Aka morəlohəsu. Aka zəani dolzəra, tutuluhəsu. Kalgama wəhani.

— Uj ujwə wahani? Kalgama najwa wahani-nu? Naj Kalgamawa wahani-nu?— wajcaj gurusəl inəktəməri mədə-sihəci.

Bodon 6. Əj durumbə ulənzi icəzəməri təlungguwə niruusu. Təj təlungguwə „Borkali gereadu“ gərbiərusu. Cadu hadu umbuhən? Umbuhən taondoani hajwa unzi?

Bodon 7. Murcira, niruusu hurmikukən təlungguwə. Suə təlunggu-duəsu hadu umbuhən? Umbuhən taondoani hajwa unzi? Mənə tə-lunguduəri əjwə niruusu:

1. Honi bundu zəgdə osehani.
2. Honi buə ehondopu-wa kino osehani.
3. Hajwa buə duəntədu icəhəpu.

§ 2. Umbuhəndu bi taj zaka, zaka tajni.

Buə kaltazeapu.

Ajselokto **həbdata** senolenzeni.

Neazeha **noŋgealagojni**.

Boatonggo **duəntəwə** ənəjni.

Angzeala **hurən** bini.

Zəungizizələ **berakan** həjəjni.

Buə kaltazeapu **vajan**.

Hamaca wəjusəl oi-nu!
Hamaca sogdata awa-nu!
Duəntədu wəjusəl əgzi.
Maŋbodu sogdata teas bi.

Bodon 8. Əj təlungulə saeohan həsəwə, təj həsə honi tajwani, hajwa tajwani unzi həsəzi gəsə niruguusu. Cala niruguwuciəsü, hurmikən umbuhən ocogozara.

Əj-mə osi: Boatongo ənəjni.

Suə niruhəsü umbuhəndulə əmun umbuhəmbə—*Boatongo ənəjni*—zəpara, təj umhuhəmbə jarsemi aja. Əj umbuhəndu züər həsə bi Boŋgo həsə—*„boatongo“*—haj zaka ənəjwəni unzi. Züəjə həsə—*„ənəjni“*—zaka honi tajwani, hajwa tajwani unzi. Tuj tami boŋgo həsəwə, haj zaka tajwani unzi həsəwə, gərbəsiuri **taj zakazi**, züəjə həsəwə, zaka honi tajwani unzi həsəwə, gərbəsiuri **zaka tajseani**.

Bodon 9. Zaka taoni hajwa tajwani, honi tajwani undusu.

Boatongo wajcajni. Alosemzi Ulpimzi

Popon porini. Tojban Paloa Kucən

Haza

Siun garpacejni. Həduŋ Agzi Pojka

Birakan

Enda wacejni. Morin Ehan Cindəkən

Olgean

(morajni, jəŋgiriŋni, cindəriŋni, wucijni, pojkaŋni, paloa-cejni, ulpijni, calejni, tojbanzeni, hazacejni, agzerejni, alosejni, həjəjni.

Bodon 10. Top-top bi orondolani haj zaka tajwani niruusu.

Gaki gakejni Mara morajni

... wacejni ... paorejni

... wucijni ... cəkejni

... wəŋejni ... kəkujni

... dəgdəcijni ... puŋkunəsijni.

(wocən, niəcən, enda, gasa, kurəktə, ehan, kəku, hulu).

Umbuhəndu bi zaka tajwani, osejwani, biwəni unzi həsə gərbuni **zaka tajni**.

Uj tajwani, haj tajwani, uj biwəni, haj biwəni unzi həsə gərbuni **taj zaka**.

Taj zaka mədəsikuni tuj bi: taj zaka naj oseni, — **uj?**; taj zaka həm goj zakasal oseni, (bəjusəl, hazosal, mosal guci goj-goj zakasal) — **haj?**

Bodon 11. Pəgiələ niruuhəndu zaka taondoani, zaka tajwani murciusu. Əj bodomba həsəziəri undusu, əm nirurə undusu.

Siun Beran Nucikən Zəagda Sogdata Sipsiki Kurəktə Oron Oksaran Niəcən

Baj bi umbuhəndu zür həsə bi: **taj zaka, zaka tajni**.
Əj-mə bi: Parohod zizini. Pioner taceocejni.

Bodon 12. Umbuhəmbə nirugujduəri taj zaka pəgiələni əm modan jaworeosu, zaka tajni pəgiələni zür modan jaworeosu.

Cemaj ərin ergadu.

Dolbo sihən. Cemaj ocogohan. Nanajsəl sənəguhəci. Siun garpahan. Najsəl botandagojci. Gurun poagohan. Oni paogejni. Dawa soloj. Najsəl botalojci. Brigada huədəjni. Brigadir dalacejni.

Bodon 13. Əj zəuruən paseni taondoani hadu umbuhən bi? Zəuruən paseni taombani gərbuguəni nərusu.

Ajpaşa ərini.

1.

Semata unzini.
Neazeha ağbənəgojni.
Siun garpajni.
Toraki zizujni.

2.

Siun pəkələgujni.
Siğəktə bəjələgujni.
Sipsiki pujkunəsijni.
Gasasal goregojni.

3.

Tugdä tugdäcijni.
 Gereä sogzogojni.
 Dawa solojni.
 Toraki änujni.

4.

Siun hulzäsijni.
 Hurän cagzanagojni.
 Maḡbu gäkciġujni.
 Boatongo boatojni.

Bodon 14. Durun taoni orondolani umbuhämbe nirusu, täj umbuhändu taj zaka, zaka tajni osejseani nirusu.

§ 3. Umbuhändu bi aloseori häsä.

Taj zakawa unzi häsälä, zaka tajwani unzi häsälä umbuhändu guci goj häsä bi.

Täj goj häsä taj zakawa, zaka tajwani alosegojni, tuj tami täj häsäwä gärbiesiuri aloseori häsäzi.

Aloseori häsä anazi
 umbuhän.

Ogda solojni.

Naj botajni.

Boatongo wahani.

Enda erocejni.

Aloseori häsäkuzi um-
 buhän.

Dai ogda solojni.

Naj angazi botajni.

Boatongo mapawa wahani.

Enda turgänzi erocejni.

Əzäciusu aloseori häsäkuzi umbuhän biwäni, aloseori häsä anazi umbuhän biwäni.

Bodon 15. Aloseori həsəwə nəməri aloseori həsəkuzi umbuhəmbə niruusu.

Sogdatawa wajcaori.

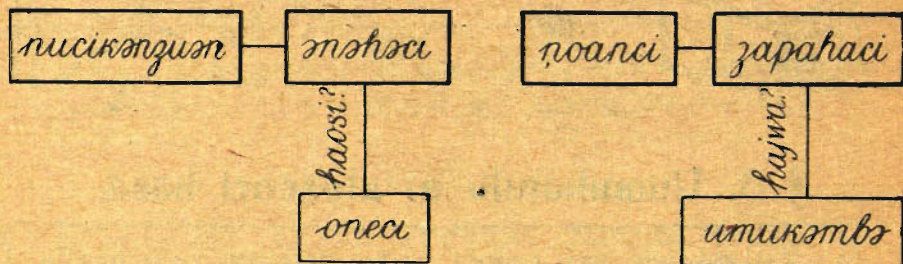
Nucikənzuan ... (haosi?) ənəhəci. Noanci ... (hajwa?) zarahaci. Nemo ... (hajdu?) somonasəjni. Nucikənzuan ... (hajwa?) meahaci. Sogdata ... (hajwa?) səkrəŋkini.

Baga ... (hajzi?, hajwa?) toŋdohani. Nemo ... (hajla?) səndəguhəni. Ganzekan... (hajwa?, hajzi?) wahani.

Əj-mə niruusu: Nucikənzuan oneci ənəhəci.

Bodon 16. Jaworecemzi bələcimzil icəwəndusu ujlə niruuhəndu haj həsəzi taj zakawa alosejwani, haj həsəzi zaka tajwani alosejwani.

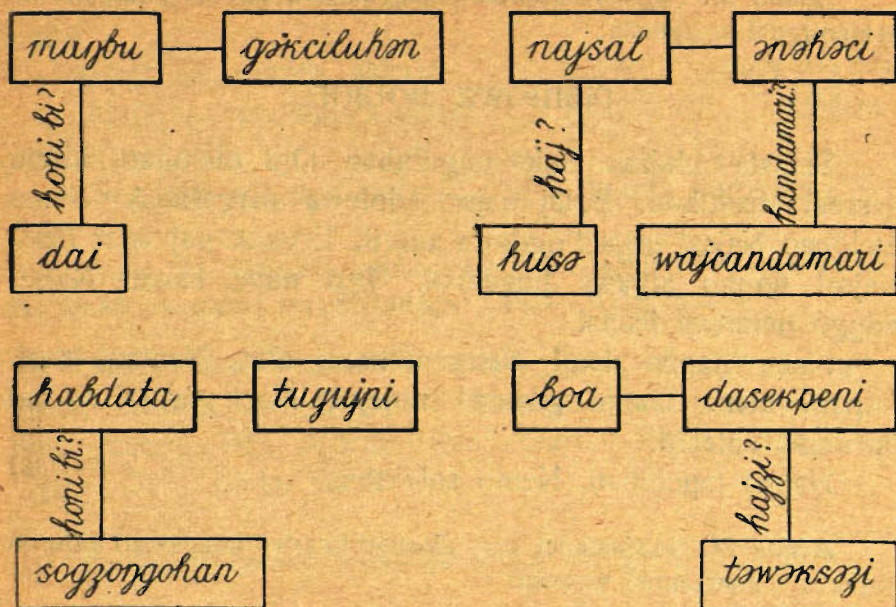
Əj-mə jaworeosu:

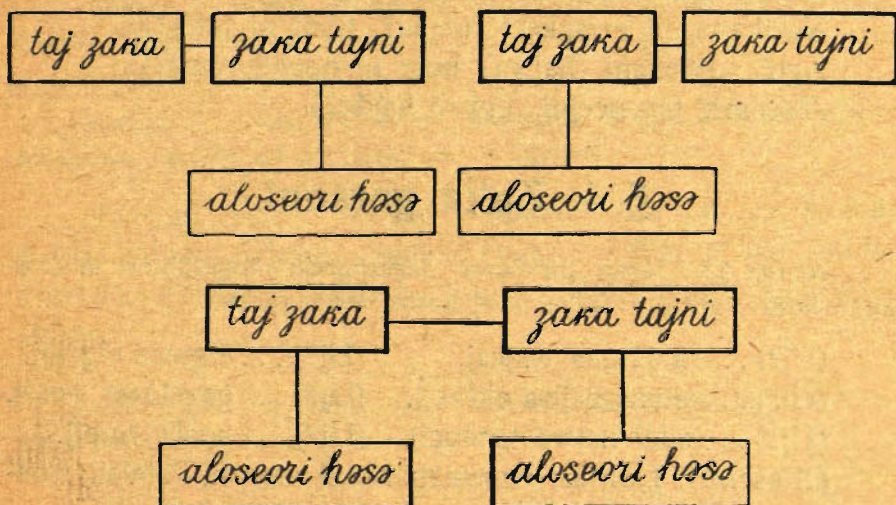
Bodon 17. Pəgələ nırumi umbuhəmbə aloseori həsəsəlbə noŋgemari aloseori həsəku opowandosu. Əj bodombə əm nırumeri həsəziəri taosu.

Kolhosarjkasal anzalajci. Tun hədumburini. Kulak zəgzi-həni. Anea sihən. Skola bələcihən. Brigada zəbojni. Udarnik mutəjni. Pioner alosejni. Tamna tugujni. Siləmsə pudənzini. Həduhən həduluhən. Siun garpagujni.

Bodon 18. Jaworemi, nırumi umbuhəmbə əm pəktokəndola nıruguusu.

Bodon 19. Məna nırujwəri dənsakəndu əj-mə jaworeosu. Təj jaworehandəari pəgiələ bi umbuhəməbə nıruusu.

Kolhos pləmbi mütəhən. Kolhos bəzərni nihəlühən. Ulən udarnikasal premijawə bəhaci.

Bodon 20. Pəgiələ niruuhən təlungələ aloseori həsəkuzi umbu-
həmbə-rgdəl niruguusu.

Nemowa botaori.

Semata uluhən. Zəkə ınguluhən. Oni olalohan. Hacin gasasal zizuluhən. Botaj najsal adolewa bərgelohal. Nemo eselohan Najsal ergaci ogdawa kutujl. Ergadu naj əgzi ocin. Najsal bənggo algawa huədəhəl. Əgzi nemo hahan. Najsal bənggo nemowa icəhəl.

Nemo nəğnə zizujl. Nemo uliksəni ulən. Nantani masi. Capani ulən. Gərən gurusəl botajci. Nuci gurusəl-də dai gurumbə bələcijl.

Nəğnə tərpiuhən. Nemo sololohan.

Bodon 21. Mədəsikuci acaj aloseori həsəwə nongemari aloseori həsəkuzi umbuhəmbə niruuusu.

Naonzokan wahani (hajwa?, hajzi?)

Arcokan hupijni (honi bi arcokan? hajdu hupijni?)

Nucikənzuən niruhəci (hali?, hajwa? ujci?)

Kolhosanjkasal posejci (hajzi?, hajwa?)

Nucikənzuən ewaŋkeci (hajdu?, honi bi tawa?)

Agzi pojkahani (hajwa? honi bi hoankorawa?)

Alosemzi taceocejni (ujwə? hajdu?).

§ 4. Zaka gərvuni.

Bodon 22. Mənə nirujwəri dənşakandu nirugujduəri mədəsikuku həsə — uj? orondolani acaj həsəzi taodagoosu.

(Uj?) ... bəjumbə wajcay. (Uj?) ... elgawa elgalaj.

(Uj?) ... ənusij najwa oktocij. (Uj?) ... gazetawa jarsij.

(Uj?) ... nuci najwa taceocij. (Uj?) ... boala hupij.

(Alosemzi; Dəktör; Jarsemzi; Nucikənzuən; Patalan; Boatənggo).

Bodon 23. Nirugujduəri mədəsikuku həsə — haj? orondolani acaj həsəzi taodagoosu.

(Haj?) ... duəntədu balzij. (Haj?) ... muə ojawani
pulsij.

(Haj?) ... muədu balzij. (Haj?) ... ujpə dəgdəj.

(Haj?) ... amtakawa uləsij. (Haj?) ... boktowa
seari.

(Sogdata; Mapa; Parohod; Hulu; Bəjun; Aeroplan.)

Bodon 24. Bəngodu mədəsiku u j? taodaguj həsəwə niruguusu,
tuj tapari mədəsiku h a j? taodaguj həsəwə niruguusu.

Soli. Laha. Pioner. Peagdan. Dərə. Boatongo. Apon.
Ama. Anza. Aga. Udarnik. Wəksun. Colcoj. Amtaka. To.
Əniə. Bocan. Əgə. Morin. Nanta. Gurun. Piktə. Kəci. Ehon.
Dama. Gaki. Enda. Gasa.

Bodon 25. Botaori hazun gərɓuwəni niruguusu.

Adoli. Hadoreko. Traktor. Jakco. Paloa. Meocan. 3ogbo.
Kiutəl. Alga. Cuguni. Anza. Uməkən. Əugə. Sugbə. Cakpan.
Wəksun. Buri. Anğa. Bartohi. Cəzan.

Bodon 26. Boala icəhəmbəri niruguusu. Bəngodu u j ə j? mədə-
sikuwə taodaj həsəwə niruusu, tuj tapari h a j ə j? mədəsikuwə taodaj
həsəwə niruusu.

Bodon 27. 3aka gərɓuwəni niruguusu. Bəngodu aleo gərɓuwəni
niruguusu, tuj tapari 30 pasewani niruguusu.

Pazeran. Selea. Altama. Okson. Ujkə. Gujciə. Kombo.
Saola. Muəlu. Pawa. Ənuə. Tukuru. Cikə. Malu. Kolan.
Golzon. Seleakan. Nakan. Soŋko. Pokzon. Bocka. Gelon.
Palan.

Bodon 28. Bəngodu bəjun gərɓuwəni niruguusu, tuj tapari sog-
data gərɓuwəni niruguusu.

Kuərə. Mapa. Kəci. Laha. Soli. Gucən. To. Hulu. Ka-
rin. Gormahon. Taonzoan. Duzi. Azin. Jəngur. Kaceakta.
Dawa. Muədu. Səpə. Nemo. Giu. Ulgi. Oron. Uki. Kumdu.
Nəktə. Colcoj. Siru. Bocan. Ajloki.

Bodon 29. Nirugujduəri top-top bi orondolani uj əj? haj əj? taodaguj həsəwə niruusu.

Əj-mə niruusu: Kəci, laha, dawa, azin, — sogdata.

Soli, jəngur, bocan, səpə, mapa — . . .

Peagdan, koldon, urəktə, tuğdə — . . .

Anza, traktor, hodako, — . . .

Adoli, sugbə, zogbo, anğa — . . .

Muəlu, kombo, selea, tukuru — . . .

Zapakan, bojo, pakan, huədəliə — . . .

Meocan, geda, dəngurə, kapali — . . .

Gələuri həsəwə əjlə zapaosu: bəjun, usimbə ta-reori hazun, aleo, botaori hazun, hupuri zaka, wajcaori hazun, mo.

Bodon 30. Təluğudu „Puksin“ hajwa niruuhən? Boala tajwani niruguusu.

Puksin.

Təwəksə turgənzi huəduhən. Gorola hurən cealani **agzi** iŋgurimi agzerij. **Boa** orkenami dəruhən. Gajtaj pakci-pakci ocin. **Puksin** tongoalami dəruhən. Maŋbu ojani cagzean-maŋa osehan. **Agzi** pojkanasemi dəruhəni. **Tugdə** mangazi tugdə-luhən.

Bodon 31. Boğodu boa tajwani unzi həsəwə (puksin, agzi) niruguusu, tuj tapari gurun tajwani unzi həsəwə (caoha sorejni, rewolucija) niruguusu.

Tugdə. Zəgdə. Caoha sorejni. Noŋzi. Stacka. Poan. Nəŋnə, Puksin. Bolo. Hədun. Tuə. Sonzoori poan. Zoa. Pəku. Tamna. Demonstracija. Agzi. Zabastowka. Agzi poj-kani. Məlziuri.

Najsalba, bəjusəlbə, hazosalba guci boa tajwani, gurun tajwani — əjwə həm əmunzi gərbiəsiuri — **zakazi**.
Zakawa unzi həsəwə gərbiəsiuri **zaka gərbuziəni**.

Зэгдә.

Buə ehondopu-wa əm 30 zəgdəluhən. Həm zogba kəndəli tawa-maṇa oceni. Həm ehondu bi gurusəl zəgdəwə gupundəməri zicici. Poani najsal morajl, poani soṅgojl, həm hamasi zuləsi tutujci. Husə gurusəl həmtuziəri zəgdəwə gupucijci. Asi gurusəl muəwə muəlsijl, naonɔkan ɲoambaci bələcij. Зэгдә əlkəzi gupcijni. Torasal-maṇa neaṅga zəgdəjl. Cagzean saṅnean əmutu sugbin-mət na ojawani, ujpə hədunzi huədupcihəni.

Bodon 33. Pəgiələ niruuhən təlungələ zaka gərbuwəni niruguusu.

Demonstracija.

Najsalzi tulə teas osehani. Hajdu-da həm səgzən tumbə icəuri. Muzika kupijni, najsal zarejci. Hədundu səgzən tun hədumburini. „Buə, səgzən naj, hajzi-da ɲələsipul.“—pionersal zarejci. „Kolhosəṅkasal, udarnikasal, ulən iniedu bacegoapul.“—goj duəziələ dolzeori. Demonstracija zuləsi, səwzənsiməri ənəjci. Demonstracija tribuna baroni zizini. Əjdu naj teas bi. Najsal ujpəwəni səgzən tunsəl, plakatasal hədumburici. Miting təpciumi dərurini.

Najsalba gərbəsiɟ zaka gərbuduəni tuj bi mədəsikuwə gələuri: ujp?, ujpəwə? ujpdu? ujcij? Həm goj zaka gərbuduəni tuj bi mədəsikuwə gələuri: haj? hajwə? hajdu? hajcij?

Bodon 34. Nirugujduəri top-top bi orondolani zaka gərbuwəni — d a ṅ s a niruusu. Təj zaka gərbuwəni jakcektu dolani bi mədəsiku acawami niruusu.

Akadu (haj?) ... bi. Aka (hajwə?) ... holajni. (Hajdu?) ... əgzij ərgəṅgəwə niruuhən. Aka (hajzij?) ... taceocejni. Aka (hajla?) ... əgziwə sahani.

Bodon 35. Nirugujduəri top-top bi orondolani zaka gərbuwəni — alose mzi niruusu. Təj zaka gərbuwəni jakcektu dolani bi mədəsiku acawami niruusu.

Buə ehonceapu-wa (uj?) ... zicini. Mi (ujwə?) ... sel-sowetadu icəhəmbi. Təj (ujdu?) ... hacin dajnsasal əgzi. Əj (ujzi.) ... gəsə doktor zicini. Siksə mi (ujci?) ... ənəzəmbi. Tuj tara (ujzeazi?) ... klubəci ənəzəmbi.

§ 5. Umbuhəndu bi həsəsəlbə kalaori.

Bodon 36. Nirugujduəri top-top bi orondolani həsə — mapa niruusu. Təj həsəwə kalamari niruusu goj həsəci acajzeani.

Mapa.

Nucikənzuənsəl dujəzi tutugurə morapserkəci.

— Ama, buə . . . icəkəpu!

— Hajdu . . . icəhəsu?

— Dujlə. Buə təj . . . ɲələrə, əusi pagzealagohapu.

Amenci meocamba zapara, nucikənzuənzi gəsə . . . gələndəhəci. Dujsi tora, . . . bəjciməri dəruhəci. Amenci laɲ bəjciərə, meocalahani, . . . wahani. Təj . . . dai bicin, zuərzi piktəku. Amenci . . . puihəni. Təj . . . əgzi simuksəwə bahaci.

Bodon 37. Ujlə niruhən təluɲgulə zaka gərbuni — mapa kalajwani niruguusu. Həsə duwəduəni bi kalaj pasekamba jawonzi aldaɲku osewəndosu.

Əj-mə niruusu: mapa

mapa-wa

. . .

. . .

Bodon 38. a) Nirugujduəri həsə — brigada kalajni taondoani gələuri mədəsikuwə nərusu: hajdu? hajzi? haj? b) Həsə brigada kalajwani niruguusu. Həsə duwəduəni bi kalaj pasekamba jawonzi aldaɲku osewəndosu.

Əj-mə niruusu: brigada
brigada-wa
brigada-du
.

Boŋgozi zoboŋ brigada.

Mi amembi zoboŋni brigada—boŋgozi zoboŋ brigada. Əj brigadawa zuər aŋŋaŋa hamasi aŋŋohaci. Boŋgodu əj brigadadu nadan naj bicin, əsi zoan naj osehan. Əj brigadazi goj brigada məlzəj. Mi amembi zoboŋni brigadala zuər najwa Rajon Sowet sjezdaceani sonzohaci. Sonzoohan naj boŋgozi zoboŋ brigadazeazi sjezdaci raportawa olberkeci. Sjezdaci ənəhən najsəl brigadaci biçəwə niruhəci.

Bodon 39. Pəgiələ niruhən təluggulə həsə—ənəj kalajwani niruguusu. Həsə duwəduəni bi kalaj pasekamba jawonzi aldaŋku osewandosu.

Amtakawa ŋasuj gurun.

- Ləbəkən, si haosi **ənəjsi?**—ənini mədəsihəni.
— Mi ogda ziziwəni icəndəmi **ənəji.**—Ləbəkən uŋkini. Ləbəkən wajsi əurə, əm ogda maŋbu soleazeazeani ziziwəni icəhəni. Təj ogdadu teas naj bicini. Ləbəkən təj gurunci mədəsihəni:
— Suə haosi **ənəjsu?**
— Buə amtakawa ŋanemari **ənəjpu.**
— Mimbi-wə zapaosu!
— Zəpamari mutəsipu!
Ləbəkən zogcei tokooceani, ənini mədəsijni:
— Noanci haosi **ənəjci?**
— Amtakawa ŋanejci; mimbi-wə zəpaorewa osesehaci—
Ləbəkən songomi uŋkini.

Bodon 40. Pəgiələ niruhən həsəsəlbə umbuhən osejseani niruusu.

Əj-mə niruusu: Buə ehondopu-wa kolhosawa aḡ-
goohan.

kolhosa-wa	niruj-i	daḡsa-wa	ihərə-i
kolhosa-zi	niruj-si	daḡsa-du	ihərə-si
kolhosa-du	niruj-ni	daḡsa-zi	ihərə-ni
kolhosa-la	niruj-pu	daḡsa-la	ihərə-pu
kolhosa-zeazi	niruj-su	daḡsa-zeazi	ihərə-su
kolhosa-ci	niruj-ci	daḡsa-ci	ihərə-ci

Umbuhəndu bi həsə goj həsəzi kamorejdoi mənə
duwəi kalaj. Təj kalaj həsə paseni gərbuni **suffiks**.
Həsə duwəduəni bi suffiks zuliələni bi həsə paseni gər-
buni **həsə dacani**.

Bodon 41. Həsəsəl — enda, holaj, zeə, wari kalajwani pəgiə-
pəgiələni niruusu. Həsə duwəduəni bi suffiksəwə həsə dacanzezeani
jawocakansi aldaḡku osewəndosu.

Endawa, endadu, endazi, endala, endaci.

Holaji, holajsi, holajni, holajpu, holajsu, holajci.

Zeai, zeasi, zeani, zeapu, zeasu, zeaci.

Warei, waresi, wareni, warepu, waresu, wareci.

Bodon 42. Pəgiələ niruhən həsəsəlbə kamur ocogowəndosu
umbuhəmbə osejzeani. Həsə duwəduəni bi suffiksəsəlbə jawocakansi
aldaḡku osewəndosu.

Əj-mə niruusu: Təwə zizini. Təwəsəl zizici.

təwə	zizici	ahəbdata	turici
təwəsəl	zizini	həbdatasal	turini
gasa	morajci	niəcian	ənujci
gasasal	morajni	niəciasəl	ənujni
oni	paogejci	gormahon	pujkunəsijci
onesal	paogejni	gormahosal	pujkunəsijni
naj	pulsijci	kolhosəḡka	zobojci
najsal	pulsijni	kolhosəḡkasal	zobojni

Bodon 43. Nirugujduəri mənə duwəi kalasi həsəwə-rəgdəl jaworeosu.

Hədun tul-tul kalami hədunzini.
Hədusəl tul-tul kalamari hədunzici.
Naj kol-kol oceni.
Najsal kol-kol ocesi.
Morin teak-teak elehani.
Moresal teak-teak elehaci.
Naj kawka osəhani.
Najsal kawka osehaci.

Əm həsə goj həsəzi kamorejdoi mənə duwəi kalaj (ehondu, ehonzəazi, ehonci; holajsi, holajni, holajpu; ulənci, uləndu, ulənzi). Poani həsə goj həsəzi kamarejdoi kalawasi (tul-tul, teak-teak, kawka).

§ 6. Zaka gərbuni taoni.

Əmun zakawa unzi zaka gərbuni əmucən taonku, əgzi zakawa unzi zaka gərbuni əgzicən taonku.

Əj-mə osi:

Bəjun, gasa, mo — muəwə gələj.

Bəjusəl, gasasal, mosal — muəwə gələjl.

Beran, oni, həwən, maḡbu, namu — muəzi osehani.

Berasal, onesal, həwəsəl, maḡbosal, namosal — muəzi osehaci.

Bodon 44. Pəgiələ niruuhən zaka gərbusəlbəni əgzicən taonku osewandosu. Əgzicən taondu bi zaka gərbuni duwəwəni jaworeosu.

enda — endasal

dərə — . . .

ogda — . . .

pawa — . . .

gurun — gurusəl

pəulən — . . .

oron — . . .

meocan — . . .

omol — omolsal

dərəl — . . .

bədur — . . .

jəngur — . . .

takto — ...		Bəjun — ...		saɣgar — ...
tarami — ...		ehan — ...		keasar — ...
viçə — ...		olgean — ...		emdar — ...
naj — najsəl		anda — andana		
dalamzi — ...		aga — ...		
boatongo — ...		dama — ...		
boŋgomzi — ...		danea — ...		
nanaj — ...		əgə — ...		
loca — ...		əksə — ...		

Zaka gərɓuni əgziçən taondu **-sal, -səl** suffiksəku osi. Təj suffiksəwə həsə dacanceani noŋgij (enda—endasal, dərə — dərəsəl). Həsə təhəni „n“ seasenzi hozejni oseni, suffiksəwə noŋgeoredu təj „n“ aba osi (gurun — gurusəl; bəjun — bəjusəl). Poani „n“ seasenzi hozij həsə **-sal, -səl** suffiksəwə noŋgeoredu təj „n“ aba oseasi (hoton — hotonsal; plan — plansal; rajon — rajonsal).

Poani zaka gərɓuni əgziçən taondu **-na, -nə** suffiksəku osi (anda — andana; əgə — əgənə; aga — agana; əksə — əksənə).

Bodon 45. Pəgiələ niruuhən təluŋgulə boŋgodu əmucən taoŋku zaka gərɓuwəni niruguusu, tuj tapari əgziçən taoŋku zaka gərɓuwəni niruguusu.

Bələcimzisəl.

Tugdə ələ tugdələj. Saharin təwəksə dəgdəj. Kencekasal tugdəŋkujci.

Kolhosanƙasal buduriməri pajaktangowari aheregojci. İcəzəjci — səgzən galstukaku nucikənzuənsəl tutujwəci. Təj nucikənzuənsəl jənuəzi morapseŋkeci:

— Bacegoapu, andana! Buə sumbi-wə bələcindəməri zicipu.

Kolhosanƙasal uŋkici:

— Aja! Buə gələjpu ərindu zicisu.

— Guci mangazi zovologohaci. Səzən ziziziəni gəsə pajaktangowari səzənci təucihəci.

— Gə, uj-də bələcindəməri torosu!

Gara züər nuci najwa pajaktaku səzən ojaçeani toaŋkeni.

— Gə, nucikənzuan, əsi masezi taktocəosu, səzən əgziwə hətəguəni.

Kolhosanjasal tugdə zuliələni osegomari korpehaci.

Bodon 46. Əj təlungudu bi zaka gərbüləni boŋgodu əmucən taŋku zaka gərbuwəni niruguusu, tuj tapari əgzicən taŋku zaka gərbuwəni niruguusu.

30a.

Buə boadopu-wa Dai Maŋbu hejəguj. Əje taja kalta-zealəni dai duəntə, gereani bi.

Cadu haj-da həm vəjusəli həm bi: to, bocan, nəktə, akea, giu, mapa, jəŋgur, purən ambəni.

3oagojni. Cemaj ərdə. Boa ulən. Siun garpajni. Wajcaj naj duəntələ ənəj. Wajcaj naj mola mokcajni. Noani hurən baroni icəguj oseni, vəjusəlbə icəuri. Seanci lərbərək, punituci səbgərək bil.

Amoasaldu, onesaldu gasasal mandozeari dosijl. Niəciasəl, gasasal morajl. 3oa ərindu duəntədu cawgi.

Bodon 47. Pəgiələ bi umbuhəmbə nirugujduəri saəohan zaka gərbuni əgzicən taŋku osejseani kalaosu.

Kolhos sogdatawa botaji plambı mutəhən. **Udarnik** zovombı puləmiə mutəhən. **Adoli** kawka biəcın. **Kulak** kolhos biwəni cukin ana, təzən ana mədəwə gisurəjni. Kulak tuj tajwani **saman** bələcijnı.

Bodon 48. Pəgiələ niruhən təlunguwə holaosu. Təj təlungudu bi saəohan həsə taoni hadu zakawa unzi? Həm əgzi zakawa unzi həsə əgzicən taun suffiksəziəni suffiksəku-nu?

Həm zovojl.

Buə kolhosadopu-wa **najsal** ulənzi zovojl. Naj taoni mənə zovojwari zovoj.

Յօան **naj** pajaktawa moresal seagoaci posejni. Horin **naj** adolesi sogdatawa botajni. Nadan **naj** sogdatawa cirəjni. Asi **naj-sal** husə **najsalsi-da** dərəziəsil. Poani asi **naj** sogdatawa kaltalij, poani asi **naj** tətəwə ulpij, poani seorewa taj.

Əmucən balzeori manğa. Əm zakawa taj, təj əmziməwə korpeasi.

Əgziցն таун suffiksəziəni suffiksəku həsə tuj-tul əgzi zakawa unzi.

Əgziցն таун suffiksəziəni suffiks ana həsə poaldoani əmun zakawa unzi, poaldoani əgzi zakawa unzi (əmun **naj**, əgzi **naj**).

Zaka gərbuni əgziwə aloseori həsəku oseni, əgziwə unzi suffiksəwə nərəsi.

Bodon 49. Əj durumwə icəzəməri təlunğuwə niruusı. Təj təlunğı gərbuwəni „K i n o z i“ gərbisiguəri. Həm əgziցն таонdu bi həsəlsəwə jaworeosu.

Bodon 50. Nirugujduəri hadu-hadu zakawa unzi suffiks ana zaka gərbuwəni jaworeosu. Təj zaka gərbuwəni aloseori həsəwə əmutu jaworeosu.

Kolhosanğkasal əgzi sogdatawa wahaci.

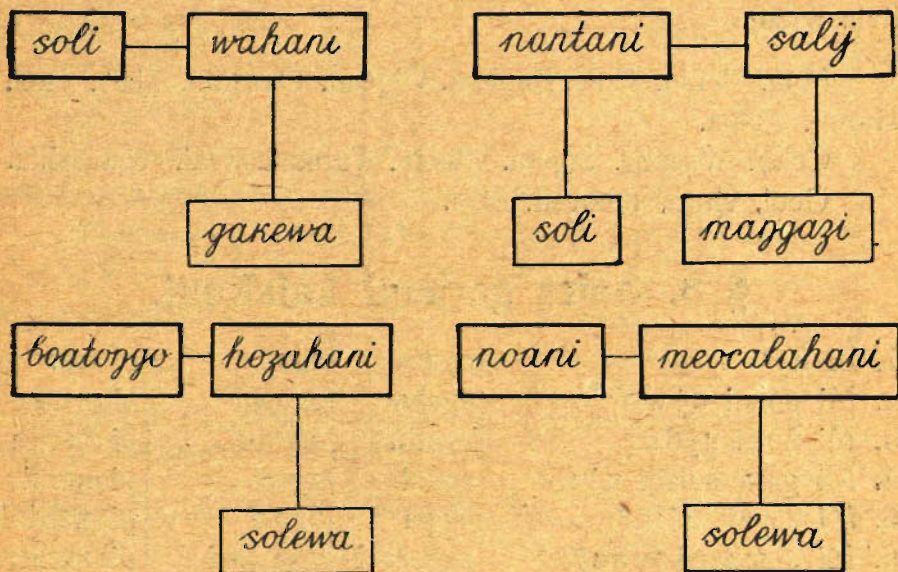
Wajcaj najsal əgzi nəpultəwə wajcahaci.

Зовој гурусәл әгзи заводәвә, әгзи фабрикәвә аңгојл.
 Дуәнтәду һәцин-һәцин бәјун балзјј.
 Һәм согдәтә муәду балзјј.

§ 7. Umbuhändu zaka gərvuni taj zaka, aloseori həsə osemini mutəj.

Zaka gərvuni umbuhändu taj zaka, aloseori həsə osemini mutəj.

Bodon 51. Jawocadu bi umbuhəmbə jarseosu. Umbuhən taon-
 doani həsə—s o l i honi bi? Honi bi mədəsikuwə təj həsə—s o l i gələj?

Bodon 52. Həsə—klub kalajwani həm unəcüsü. Həsə—klub
 umbuhändu taj zaka oshambəni nirugüsü.

КЛУБ.

Balana buə ehondopu-wa klub əvə bəcin. Əsi bundu
 klub bi. Təj klubəwə kolhosanğkasal aңğohaci. Təj klubədu
 buə ulənzi təinzipu. Əsi klubəci əgzi naj pulsij. Təj klub
 buə rajondopu-wa cu ulən.

Bodon 53. Zaka gərvuni — pioner umbuhəndu aloseori həsə osehambani niruguusu.

Pioner — боа ојалани би зовој најсал пурилци зеани. Буə pionerdola ulən taceocejwani gələjpu. Pioner həm saori zakawa sajcaj. Pionerci ƚoandoaci nuci gurusəl sarasewari mədəsijl. Pioner ganzean ana biurizi, ənusimi biurizi sorij. Komsomol pionerba bələcij. Pioner okteavregkawa bələcij.

Bodon 54. Pəgiələ niruuhən zaka gərvuziəni umbuhəmbə aƚgoosu; əm umbuhəndu zaka gərvuni taj zaka osejzeani, gojzema umbuhəndu təj zaka gərvuni aloseori həsə osejzeani. Təj zaka gərvuəni jaworeosu.

Əj-mə niruusu: Muə həjəj. Muədu hacin-hacin sogdata bəlzij.

Muə. Beran. Ema. Kapkan. Olgean. Oksaran. ƚala. Boa. Hurən. Mara.

Ceko. Wacaka. Sopan. Morin. Tupkən. Oni. Garmakta. Geol, ehon, meocan, sasa.

§ 8. Zaka gərvuni kalakoni.

1. Bi uƚ?	aga	əgə	pioner
2. Mi gələji uƚwə?	agawa	əgəwə	pionerba
3. Mi burii uƚdu?	agadu	əgədu	pionerdu
4. Mi gəsə pulsiji uƚzi?	agazi	əgəzi	pionerzi
5. Mi zapaji uƚlə?	agala	əgələ	pionerdola
6. Mi zizuji uƚzeazi?	agazeazi	əgəziəzi	pionerzeazi
7. Mi ənəji uƚci?	agaci	əgəci	pionerci

1. Bi haj?	ogda	morin	toki
2. Mi icəhəmbi hajwa?	ogdawa	moremba	tokewa
3. Mi bicimbi hajdu?	ogdadu	morendu	tokedu
4. Mi pulsihəmbi hajzi?	ogdazi	morenzi	tokezi
5. Mi zapahəmbi hajla?	ogdala	morendola	tokela
6. Mi zizuhəmbi hajzeazi?	ogdazeazi	morenzeazi	tokezeazi
7. Mi ənəhəmbi hajci?	ogdaci	morenci	tokeci

Зака гәрбуні һачин мэдәсикүци асәми, мәнә дуwәи
 kalaj. Tuj би мэдәсикүзи kalaj: uj? haj? ujwә?
 һajwa? ujdu? hajdu? ujzi? hajzi? ujlә?
 hajla? ujziәzi? hajzeazi? ujci? hajci?

Әј мэдәсикү таонсәни асәј зака гәрбуні дурүмбәни
 гәрбиәсиүри **kalakozі.**

Һәм kalako nadan.

1. Гәрбиәсиүри kalako... мэдәсикүни — uj? haj?
2. Gәlәuri kalako „ ujwә? hajwa?
3. Buuri kalako „ ujdu? hajdu?
4. Anḡoori kalako „ ujzi? hajzi?
5. Zapaori kalako „ ujlә? hajla?
6. Niәuri kalako „ ujziәzi? haj-
zeazi?
7. Iuri kalako „ ujci? hajci?

Мэдәсикү—uj? ujwә? ujdu? ujzi? ujlә? ujziәzi?
 ujci? —najwa unzi zaka гәрбүдуәни нәүри.

Мэдәсикү—haj? hajwa? hajdu? hajzi? hajla?
 hajzeazi? hajci? —һәм goj zakawa unzi zaka гәр-
 бүдуәни нәүри.

Bodon 55. Pәgiәlә niruuhәndu tc op би orondolani zaka
 гәрбуні асәјни kalakozі niruusu.

Mindu ... би. Mi ... icәһәмби. Mi ... buһәмби. Mi ...
 pulsiһәмби. Mi ... zarahәмби. Mi ... әusi zizuһәмби. Mi ...
 әnәһәмби.

zeadu	morendu	agala
zeaci	morenzi	agadu
zeala	morenzeazi	agaci
zeazeazi	morenci	agazeazi
zeawa	morin	agazi
zea	moremba	aga
zeazi	morendola	agawa

§ 9. Holzij seasenzi hozij zaka gərɒuwəni kalakozı kalaori.

Əmucən taun.

<i>Gər. k.</i>	haj	mo	ogda	səpə
<i>Gal. k.</i>	hajwa?	mowa	ogdawa	səpəwə
<i>B. k.</i>	hajdu?	modu	ogdadu	səpədu
<i>A. k.</i>	hajzi?	mози	ogdazi	səpəzi
<i>З. k.</i>	hajla?	mola	agdala	səpələ
<i>N. k.</i>	hajzeazi?	mозeazi	ogdazeazi	səpəziəzi
<i>J. k.</i>	hajci?	moci	ogdaci	səpəci

Əgzicən taun.

<i>Gər. k.</i>	hajsəl?	mosəl	ogdasəl	səpəsəl
<i>Gal. k.</i>	hajsəlɒa?	mosəlɒa	ogdasəlɒa	səpəsəlɒə
<i>B. k.</i>	hajsəlɒu?	mosəlɒu	ogdasəlɒu	səpəsəlɒu
<i>A. k.</i>	hajsəlzi?	mosəlzi	ogdasəlzi	səpəsəlzi
<i>З. k.</i>	hajsəlɒola?	mosəlɒola	ogdasəlɒola	səpəsəlɒulə
<i>N. k.</i>	hajsəlzeazi?	mosəlzeazi	ogdasəlzeazi	səpəsəlziəzi
<i>J. k.</i>	hajsəlci?	mosəlci	ogdasəlci	səpəsəlci

Holzij seasenzi hozij zaka gərɒuni gələuri kolakodu əmucən taondu **-wa**, **-wə** suffiksəku osi (*mowa*, *səpəwə*), zapaori kalakodu əmucən taondu **-la**, **-lə** suffiksəku osi (*mola*, *səpələ*).

Əgzicən taondu gələuri kalakodu həm həsəsəl **-ba**, **-bə** suffiksəku osi (*mosəlɒa*, *səpəsəlɒə*); zapaori kalakodu əgzicən taondu **-dola**, **-dulə** suffiksəku osi (*mosəlɒola*, *səpəsəlɒulə*).

Bodon 56. Ujlə niruuhən-mət tuj bi zaka gərɒuwəni kalakozı kalaosu:

daɒsa, sogdata, kəurə, kəci, gusi, omo.

Bodon 57. Nirugujduəri həsə—oni acajni kalakodu əmucən taondu top-top bi orondolani nərusu.

Oni.

Buə ehompu ... keradoani bi. Təj ... hacin gasasal əgzi. Zoa buə ... əlvəsindəsuməri pulsijpu. Təj ... gecesı, gəngiən muə həjəj. Bolo təj ... dawa soloj. Tuj solopi ... hamasi mocogoasi. Təj ... dawa goadorenı, tuj tapı cadu buzini.

Bodon 58. Nirugujduəri həsə—gere a acajni kalakodu əmucən taondu top-top bi orondolani nərusu.

Gerea.

Tuə ərindu . . . kama ulən.

Əm modan buə soksaltazi ənəhəpu. Təj gojdamari pulsihəpu. Tuə bi mosal, urəktəsəl sematazi humiəkrıci.

Siksə buə ... zokcii zızuəpu. Skoladu buə taceocij gurusəl ... nıruhəpu. Sajlaka nıruhəni haj-haj zaka ... bi-wəni. Maka nıruhəni honi nuci gurusəl ... ənəhəmbəci, honi ɲoancı ... pamaɲambaci, honi ɲoambaci wajcaj naj ... baogohambani, honi təj wajcaj naj ɲoambaci zokci ... gazohambani.

Bodon 59. Nirugujduəri həsə—Arma acajni kalakodu əmucən taondu top-top bi orondolani nərusu.

Arma.

Əj bolo ... skolaci zicini. Skola varoni ... ameni ero-hani. Alosemzi ... unzini: „Gə, ... təjkudu təru!“ Alosemzi ... dajsawa buhəni. Əsi ... vıchəwə otolij. Ənini ... əgzi mədəwə dolzejni. Zoa ... həm taceocij najsalzi gəsə lagerci ənəhəni. Əjniə ameni ... vıchəwə vahani. Təj vıchədu ... mənə təinzii, bii nıruhəni.

Bodon 60. Top-top bi orondolani jakcektu dolani bi zaka gərbuwəni acajni kalakozı kalamari nərusu, kalakosal gərbuwəni niruusu.

Əj-mə niruusu: Buə dalamzəwa (gəl. k.) icəhəpu.

1. Buə ... icəhəpu. Kolhosawa ... dalacajni. Buə ... bələcihəpu. Buə ... bicipu. Buə ... gəsə pulsihəpu. Buə ... mədəsihəpu. Buə ... vichəwə bahapu. (dalamzi).

2. Mi ... sarambi. Mi ... gəsə taceoceambi. Əjniə ... klassadu dənsij. Alosemzi ... unkini. Əjwə mi ... dolzehambi. (Bargi).

3. Gara ... taocegojni. Sogdatawa ... botaj. Azin ... gudəlihən. Sikun ... botami ulən. Əj sogdata əgzi. Gucən ... dalehan. Taonzoan ... pujkuhəhi (adoli).

Bodon 61. Umbuhəmbə angoosu. Təj umbuhəndu pəgiələ niruuhən həsəsəl gələuri kalakodu, əmucən, əgzicən taondu osejzeani.

Na. Boa. Paksi. Dajsa. Skola. Kolhosarjka. Omo. Pajakta.

Bodon 62. Əj pəgiələ niruuhən həsəsəldulə əmunziəni həsəwə zapamari umbuhəmbə angoosu; təj zapahambari həsəwə gəl. kalakodu zap. kalakodu nərusu; təj həsəwə bongodu əmucən taonku tuj tapari əgzicən taonku osewəndosu. Kalako suffiksəwəni jaworeosu.

Anda. Aga. Dama. Əksə. Əgə. Andana. Nəku.

§ 10. Holdasi seasenzi hozij zaka gərbuwəni kalakozı kalaori.

Əmucən taun.

<i>Gər. k.</i>	haj?	omol	bədur	ehon
<i>Gəl. k.</i>	hajwa?	omolba	bədurbə	ehomba
<i>B. k.</i>	hajdu?	omoldu	bədurdu	ehondu
<i>A. k.</i>	hajzi?	omolzi	bədurzi	ehonzi
<i>3. k.</i>	hajla?	omoldola	bədurdulə	ehondola
<i>N. k.</i>	hajzeazi?	omolzeazi	bədurziəzi	ehonzeazi
<i>I. k.</i>	hajci?	omolci	bədurci	ehonci

<i>Gər. k.</i>	hajsal?	omolsal	bədursəl	ehosal
<i>Gəl. k.</i>	hajsalba?	omolsalba	bədursəlbə	ehosalba
<i>B. k.</i>	hajsaldı?	omolsaldı	bədursəldı	ehosaldı
<i>A. k.</i>	hajsalzı?	omolsalzı	bədursəlzi	ehosalzi
<i>3. k.</i>	hajsaldola?	omolsaldola	bədursəldulə	ehosaldola
<i>N. k.</i>	hajsalzəazi?	omolsalzəazi	bədursəlziəzi	ehosalzəazi
<i>I. k.</i>	hajsalcı?	omolsalcı	bədursəlci	ehosalci

Holdasi seasenzi hozij zaka gərbuni əmucən taonku, əgzicən taonku-da əmutu gələuri kalakodu **-ba, -bə** suffiksəku osi. Zapaori kalakodu **-dola, -dulə** suffiksəku osi. Təj hozij seasin **n** seaseni oseni, noani orondolani gələuri kalakodu, əmucən taondu **m** seaseni osi (ehon ehomba, ehan—ehamba).

Bodon 63. Ujlə niruuhən-mət tuj bi zaka gərbuwəni kalakozı kalaosu:

ehon, sangar, gurun, jəngur, sopan, geol.

Bodon 64. Nirugujduəri həsə — ki ut əl acajni kalakodu əmucən taondu top-top bi orondolani nərusu.

Kiutəciuri.

Əm modan Tokto ... azemba kiutəcindəhəni. Təj ... kəktəkamba uihəni. Tuj tara təj ... cakpehani. Nadan iniə bipi, Tokto təj ... icənduhəni. Təj ... əm azemba wahani. Azin dai bicin. Tokto təj azemba ... gazora, integraldu buguhəni. Təj azemba əgzi zəhawa bahani.

Bodon 65. Nirugujduəri həsə — morin acajni kalakodu əmucən taondu top-top bi orondolani nərusu.

Bajkal.

Buə kolhosapu əm ... gaceni. Təj ... gərbuni Bajkal bicin. Əm modan Seono təj ... Dolenci pulsihəni. Turgənzi ... pulsihəni. Esegooceani, ... sugbeŋkeni. Seono ... igurə, Lukuci uŋkini:

— Gə, Luku, ... acogora ujurul!

Luku ... niərə, acoktara, ujuhəni. Seono uḡkini:

— Turgənzi pajaktawa ... əzi burə. Əj ... ulən kicəuri.
Əj buə cu ulən morempu.

Bodon 66. Nirugujduəri top-top bi orondolani zaka gərbuni — hoton acajni kalakodu niruusu.

Hoton.

Buə pionersal ... ekskursijaci pulsihəpu. Mi təj ... əsimə icəhəmbi. Buə bicipu ... awtomobilsal, tramwajsal pulsij. Təj... buə manga ərdəngəsihəpu. Zoan inə biməri buə ... zogcei zizuhəpu.

Bodon 67. Nirugujduəri top-top bi orondolani zaka gərbuni — pəulən acajni kalakodu niruusu.

Pəulən.

Buə ... tagojpu. Təj ... ogosamba holgecəguj. Əgzi ogosamba ... bələcimzizii holgeceori.

Dawa esehan. Əkəsəl ogosamba ... janəojl. Holgoohan ogosamba... acogoj. Tuj tara ... holgoohan ogosamba taktoci janəogojl.

Bodon 68. Pəgiələ niruhən zaka gərbuwəni gələuri kalakodu, əmucən taundu osejzeani umbuhəmbə osewandosu.

Əj-mə niruusu: Mi bocamba icəhəmbi.

Bocan. Nakan. Orcokan. Meocan. Tukpən. Oron. Dəlin. Ehan. Niəcən.

§ 11. Sikun, loca həsələni zapaohan həsəwə kalakozı kalaori.

Əmucən taun.

Əgzi cəntaun.

Gər. k.	skola	artel	skolasal	artelsal
Gəl. k.	skolawa	artelba	skolasalba	artelsalba
B. k.	skoladu	arteldu	skolasaldu	artelsaldu

A.	k.	skolazi	artelzi	skolasalzi	artelsalzi
З.	k.	skolala	arteldola	skolasaldola	artelsaldola
N.	k.	skolazeazi	artelzeazi	skolasalzeazi	artelsalzeazi
I.	k.	skolaci	artelci	skolasalci	artelsalci

Әмүсән таун.

Гәр.	k.	rajon	sowet	rajonsal	sowetasal
Гәл.	k.	rajonba	sowetawa	rajonsalba	sowetasalba
B.	k.	rajondu	sowetadu	rajonsaldu	sowetasaldu
A.	k.	rajonzi	sowetazi	rajonsalzi	sowetasalzi
З.	k.	rajondola	sowetala	rajonsaldola	sowetasaldola
N.	k.	rajonzeazi	sowetazeazi	rajonsalzeazi	sowetasalzeazi
I.	k.	rajonci	sowetaci	rajonsalci	sowetasalci

Һәм sikun һәсәсәл һолзйј seasenzi, holdasi seasenzi **n**, **l**, **r** һозйј oseni, тәј һәсәсәл әмүту nanaj һәсәсәлни kalajni-mat kalakozі kalajl.

Гәләүри kalakodu әмүсән таонду-ragdal **n** seasenzani һозйј һәсәсәл **m** seasenku oseasi (rajon — rajonba, plan—planba).

Һәм goj holdasi seasenzi һозйј sikun һәсәсәлсі (**n**, **l**, **r** seasenzi һозйј һәсәсәлбә әм bodoami) goj-goj suffiksawә **a**, **ә** seasenzi bәләcimzizii seroori (sowet—sowetasal, sowetadu; likpunkt—likpunktәsәl, likpunktәci).

Bodon 69. Ujlә niruuhән-mәt zaka gәrbuwәni kalakozі kalaosu:

integral, komitet, sjezd, kolhos.

Bodon 70. Nirugujduәri һәсә—gazeta acajni kalakodu әмүсән таонду top-top бi օrondolәni nәrusu.

Gazeta.

Balana bundu ... aba bicin. Haj zaka ... uj-dә sarasi bicin. Әsi буә pionersal ... holajpu. Тәј ... әgzі әrdәngawә niruuhән. Boa jalodoani бi зобomi бi gurusәl зобojwani

буә ... сарару. Нәм зовомари би гурусәл ... нирүҗи. Нацин мәдәвә буә ... варару. Буә ... бәләҗимзизии гоҗ воазеази сикун мәдәвә варару.

Bodon 71. Nirugujduәri hәsә—ki n o acajni kalakodu әmucән taondu top-top bi orondolani nәrusu.

Kino.

Буә ehondopu-wa ... би. Тәҗ ... бунци хотонзеази зiwәҗкини. Буә ... тул-тул пулсиәру. Әҗ сиксә ... су әрдәҗгә бичин. Тәҗ ... буә әҗзи гәләури закава сакару. Сиксә ... зокцеи зизумәри, буә тәҗ ... пәргәҗиһәру. Саҗзи нај Лагу бунци мәдәсiһәни:

— Тәҗ ... һаҗ зака? Тәҗ ... һаҗва таори?

Буә Лаҗова гоҗдамари аloseһару, һаҗ зака ... җисурәһәру.

Bodon 72. Nirugujduәri hәsә—d o k t o r acajni kalakodu әmucән taondu top-top bi orondolani nәrusu.

Doktor.

Наҗва октоциҗ најва ... гәрбиәсиури. Маҗла әнүлүрә, ... зичини. ... гоҗ-гоҗ окто би. Маҗла ... октова ваһани. Тәҗ буһәни октози Маҗла октоцеми турҗәнзи аҗа оҗоһани. Наҗ әнүлүһән осени, ... гәләндәусу.

Bodon 73. Nirugujduәri hәsә—b a z a r acajni kalakodu әmucән taondu top-top bi orondolani nәrusu.

Kolhos bazarni.

Буә ehondopu-wa ... ниһәлиһән. Тәҗ ... колһосаҗкасал аҗгоһаци. Семәҗ әрдә ... најсал роаҗолоҗи. Турҗәнзи ... нај әҗзи оҗогоҗни. Тәҗ ... әҗзи һацин зака бичин. Наҗсал ... гоҗ-гоҗ һазосалва гактаһаци. Арма ... зизүҗдүи Баҗдова вәҗоһани.

— Хаҗду отава җәҗеси?

— Әҗ отава ми ... җәҗемби. Тәҗ ... буә колһосаҗкасалру аҗгоһаци. Тәҗ ... әҗзи үлән зака би. Турҗәнзи ... әнәрул

Bodon 74. Nirugujduəri həsə—aeroplan acajni kalakodu əmucən taondu top-top bi orondolani nərusu.

Aeroplan.

Iniə taondoani buə ehompu kerawani . . . əusi, taosi dəgdəcij. Təj . . . enda, morin həm ɣələjl. Əm modan . . . buə ehompu toedoani tuhəni. Najsəl təj . . . icəndəhəci. Təj . . . zuxəj naj bicin. Təj najsal . . . hulundə, sowet baroni bichəwə erahani. Tuj tara təj najsal . . . əugurə, gərən . . . icəzicij gurunci mədəsihəci.

— Gə, uɟ dəgdəuriwə cəhalaj?

— Mi . . . dəgdəuriwə cəhalambı. — Poɟsa ameni uɟkini.

— Gə, təndəguru!

Poɟsa ameni . . . ohani. Təj . . . saɟɟan aɟbemi dəruhən. Tuj tapi . . . dəgdəluhən. Ehombə əm hadora kəndəlimi . . . tuguhəni. Poɟsa ameni . . . hulunguhəni. Tuj tapari icəzəhən gurusəl gojdamari . . . gisurənduhəl.

Bodon 75. Nirugujduəri həsə — z a w o d acajni kalakodu top-top bi orondolani nərusu.

Zawodawa aɟgosejpu.

Buə boadopu-wa goj-goj dai . . . bi. Həm əj . . . zəboj naj zəboj. Təj dai . . . masinawa, aeroplanba, parohodawa aɟgosij. Usimbə tarij najsal . . . usimbə tareori masinawa bareci. Wajcaj najsal . . . sogdatawa botaori hazombə, bəjumbə wajcaori hazombə bareci. Əsi Ocezea kaltazeala . . . aɟgosij. Təj . . . bələcimzicij oceɟkasal mənə biwəri, zəbojwari ulən ocogowanizici. Balana oceɟkasal . . . əciə zəbora. Əsi sowet geandoani ɟoanci . . . zəbojl.

§ 12. Saeori gərɟu.

Hamaca zaka, honi bi zaka, haj zaka unzi həsə gərɟuni—**saeori gərɟu**: moma dərə, səgzən tun, dai zə.

Bodon 76. Zaka taombani hamacama niruusu.

Зо (hamacama?) moma. Seansa (hamaca?) toakzama.
Tukpən Tukuru Ota Tətua Hoŋakan

Bodon 77. Top-top bi orondolani honi bi zaka (hajzi vojokoku) niruusu.

Əj-mə niruusu: Semata cagzean.

Pajakta	Nanta	Cacaka
Sealta	Boso	Sogzokta
Tun	Siŋəktə	Daosun
Seata	Uniktə	Hoŋoro
Həvdata	Gakta	Guluksə

Bodon 78. Top-top bi orondolani zaka honi-da biwəni unzi aeori gərbuwə sonzomari niruusu (hamacama, honi bi duruni amtani).

Hamaca?	Honi bi durun?	Honi bi amta?
Dərə . . .	Selea . . .	Seata . . .
Muəlu . . .	Taril . . .	Simuksə . . .
Selea . . .	Casi . . .	Siltə . . .
Tukuru . . .	Omokta . . .	Amtaka . . .
Tətua . . .	Pokto . . .	Bəŋgalekan . . .
Ota . . .	Kolan . . .	Gakta . . .

Bodon 79. Jakcektu dolani bi saeori gərbusəldulə sonzoosu, təj saeori gərbuwə zaka gərbuziəni budərzi osejzeani niruusu.

Səgzən tun.	Dai maŋbu.
. . . . zo.	. . . kolhos.
. . . . hoŋkora.	. . . oseakta.
. . . . dəlbo.	. . . topto.
. . . . seata.	. . . amtaka.
. . . . həwən.	. . . takto.

(Masi; Pakci; Amtasi; Zoloma; Ulən; Darami; Hurmi; Nəgzian; Gocesi; Dai; Soŋta).

Bodon 80. Nirugujduəri jaworeohan saeori gərbuwə noani acəjni zaka gərbuziəni gəsə niruguusu.

Duəntə tuə ərindu.

Tuə duəntədu ulən. **Cagzean** nədu vəjun poktowani saori. **Gogda** mosal semata ana, hədunzi aba oseni. **Nəktə** mosal sematazi humiərici. **Həmbəru** sokseləz i pulsimi za. **Hacin** vəjusəl turgənzi pukcuməri mutəsil. **Saharin** hulusəl pujkunəsijl. **Noŋzi** iniədu wami mosal, **nəmdə** mosal kalta-nasijl. **Dai** gurusəl duəntəwə wajcamari pulsijci. **Nuci** gurusəl-də gormahombə, colcəjwa wajcəjl.

Bodon 81. Pəgiələ niruuhən saeori gərəwə nirugujduəri acapci unzi saeori gərəwə niruusu.

Əj-mə niruusu: Hujgə təwə.—Hənu təwə.

Sikun 30.	Soŋta oni.	Pakci dolbo.
Zeramı zəkə.	Nəktə takto.	Həmbəru ogda.
Ulən boa.	Darami maŋbu.	Wami kolan.
Pəku iniə.	Nuci həwən.	Bujgu olgean.
Gəngiən muə.	Saharin boso.	Sarbi kucən.

Bodon 82. Nirugujduəri saeori gərəwə jaworeosu.

Sikun 30.

Buə ehondopu-wa goj-goj 30 bi. Balapci 30-da bi, sikun 30-da bi. Balapci 30 noŋzi. Sikun 30 nana. Balapci 30 pakci. Sikun 30 nəgən. Balapci 30 nəktə, sikun 30 gogda. Sikun 30—ulən 30. Əsi buə boadapu-wa sikun 30-salə hajdu-da həm aŋgəj.

§ 13. Bəjəzi oroŋkeori gərəwə.

Bodon 83. Zəuŋgiəziələ, aŋgezeala bi umbühəmbə holaosu. Aŋgezeala hamaca həsə həsəsəl **Poŋsa**, **Poŋsaci**, zəselni orondolani bi?

1. Tuə Poŋsa sinci tuhəni.
2. **Poŋsa** zəkə pəgiəciani kətələ ihəni.

1. Ponsa sinci tuhəni.
2. **Noani** zəkə pəgiəciani kətələ ihəni.

3. Zeaselni **Poḡsaci** pag-
zealahaci.
4. Zeaselni **Poḡsawa** hore-
haci.

3. Zeaselni **ḡoanceani** pag-
zealahaci.
4. **ḡoanci** **Poḡsawa** hore-
haci.

Umbuhəndu tuj bi həsə poaldoani bi: **mi, si, ḡoani, buə, suə, ḡoanci.** Əj həsəsəl zaka gərbuwəni oroḡkij. Tamaca həsəsəl gərbuni **oroḡkeori gərbu.**

Mi, buə — əj oroḡkeori gərbu **boḡgo vəjəni.**

Si, suə — əj oroḡkeori gərbu **zuəcian vəjəni**

ḡoani, ḡoanci — əj oroḡkeori gərbu **elacean vəjəni.**

Gisurəj naj — əj **boḡgo vəjə.**

Gisurənduuri naj — əj **zuəcian vəjə.**

Gisuruuri naj — əj **elacean vəjə.**

Oroḡkeori gərbu kalakozı kalajni.

	Əm. t.	Əg. t.	Əm. t.	Əg. t.
<i>Gər. k.</i>	mi	buə	si	suə
<i>Gəl k.</i>	mimbi-wə	bumbi-wə	simbi-wə	sumbi-wə
<i>B.</i>	mindu	bundu	sindu	sundu
<i>A. k.</i>	minzi	bunzi	sinzi	sunzi
<i>B. k.</i>	mindulə	bundulə	sindulə	sundulə
<i>N. k.</i>	minziəzi	bunziəzi	sinziəzi	sunziəzi
<i>I. k.</i>	minci	bunci	sinci	sunci

Əm. t.

ḡoani

ḡoambani

ḡoandoani

ḡoanzeani

ḡoandolani

ḡoanzeazeani

ḡoanceani

Əg. t.

ḡoanci

ḡoambaci

ḡoandoaci

ḡoanzeaci

ḡoandolaci

ḡoanzeazeaci

ḡoanceaci

Bodon 84. Nirugujduəri top-top bi orondolani oronkeori gərɒu—
noani acajni kalakodu nərusu.

Gasa.

Gasa omoandu, maɗbodu oneareni. ... muə cu ulən
boa. Əm modan mi ... wajcandami pulsihəmɒi. Əm gasawa
icəhəmɒi. ... gəsə piktəkəsəlɒi bicin. ... piktəi upultəwəni
taogojni. Mi gasawa hororom meocalahəmɒi. ... purig-
kini. Piktəkəsəlɒi-də ... hamealani purigkici.

Bodon 85. Nirugujduəri top-top bi orondolani oronkeori gərɒu—
noanci acajni kalakodu nərusu.

Əkəsəl.

Balana, əzən viduəni zovomari bi əkəsəl cu mangazi bal-
zehaci. ... najzi əciə bodoral. ... zehazi hodasil bicin.
... siɗgərəjl bicin, . . . tojkanzil bicin.

Əsi, sowet geandoani əkəsəl husə najsalzı gəsə sikun,
ɗəgzən biuri geamba aɗgomari zovojl. Əkəsəlɒə hajdu-da
həm icəuri: ... bichəwə taceocijl, ... kolhosawa, fabrikawa
dalacajl, . . . husə najsalzı gəsə gosudtrstwowə dalacajl.

Bodon 86. Jakcektu dolani bi oronkeori gərɒuwə acajni kala-
kodu nərusu.

Alosemzi (mi, si, noani) mədəsihəni.

Aka (ɒuə, suə, noanci) icəhəni.

Sowetaci (noani, si,) sonzohaci.

Əj zakawa mi (suə, noanci) zapahəmɒi.

Enda (mi, ɒuə, si) zicini.

Mi (si, suə, noani) gəsə pulsihəmɒi.

Bodon 87. Pəgiələ niruuhəndu bi oronkeori gərɒuwə niruguusu,
tuj tapi təj oronkeori gərɒu ɒəjəwəni, taombani, kalakowani ni-
ruusu.

Əj-mə niruusu: bundu—1 ɒəjə, əg. t., ɒ. k.

Əsi bundu kolhosawa aɗgojci.

Mi sinci bichəwə nirukəi.

Noandoaci sogdata əgzi.
 Mi noambani klubadu icəhəmbi.
 Noani mimbi-wə gələhəni.

§ 14. Taori həsə.

Bodon 88. Pəgiələ bi durusəlci ulən icəzəusu; tuj tapari haj zaka najwa-da tajwani niruusu. Hajwa-da tajwaci əmutu durun bini-mət niruusu.

Meocalajni. Tutujni. Posejni. Ulpijni. Capcejni. Huləjni.

Bodon 89. Tajlani zaka gərbuwəni sajcaosu. Tuj tapari top-top bi orondolani sahəmbari niruusu.

Enda wacejni, hərəsijni.
 . . . bucijni, hujəcijni.
 . . . selajni, punzini.
 . . . gakejni, dəgdəcijni.

Morin jəngirijni, baqsacejni.
 . . . garpəcəjni, pekejni.
 . . . sipsijni, pujkunəsijni.
 . . . colcejni, dəgdəcijni.

Boatongo wajcajni, hozajni, meocalajni.

. . . ulpijni, səmbijni, hazalajni.

. . . holajni, nirujni, bodojni.

. . . huədəjni, halbogojni təucigujni.

. . . huləjni, aŋzalajni, tarejni.

Bodon 90. Nirugujduəri hajwa taj zakawa unzi həsəwə jaworeosu Jaworeohan həsəci mədəsikuwə nərusu.

Duəntədu.

Colcemekan colcejni, kurəktə cokejni, kəku kəkujni, gaki gakejni, saksi sakserejni, mosal pekorejni, onekan həjəjni, hulu pujkunəsijni, niəciasəl dəgdəcijni, sipsiki pujkunəsijni, uniktə səgzənəjni, siŋəktə saharenajni, neazeaha vəlzejni.

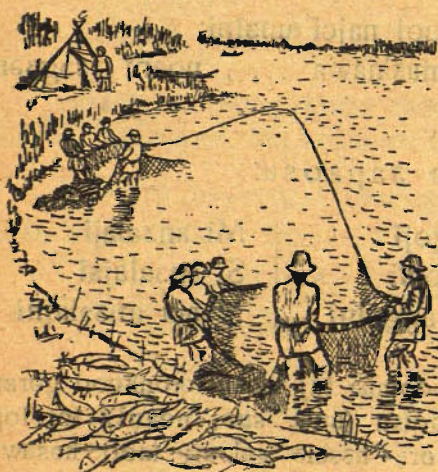
Bodon 91. Nirugujduəri top-top bi orondolani gələuri həsəwə niruusu, təj həsə hajwa tajni, honi tajni zaka umbuguj.

Təwəksə . . . Aeroplan . . . Pawa . . . Awtomobil . . .
Puksi . . . Tətua . . . Golzon . . . Maŋbu . . . Ihərə . . .

(gupcijni, holgojni, dalanzeni, zəgdəjni, pakselojni, ənəjni, dəgdəcijni, toreni, nihəlihəni).

Zaka hajwa tajwani, honi tajwani-da unzi
həsəwə gərbiasiuři taori həsəzi.

Bodon 92. Əj durumbə icəzəməri təlungguwə niruusu. Təj təlunggu gərbuwəni mənə murciusu. Həm təlunggudu bi taori həsəwə jaworeosu

§ 15. Taori həsəwə kalaori.

Bodon 93. Nirugujduəri taori həsəwə saeosu.

Borkali.

Borkali manggazi maselahani. Maḡbu lao-lao osehani. Semata borkalezı kəndəliluhəni.

Mosal pekoarejci. Pajakta nelcalohani, mo garasalni kəndalohani. Borkali 30 gujcəwəni huəduwənzini. Endasal hoggozi humiəhən.

Najsal 30 kolambani sozojci, 30 pawani sihəci. Haj-haj poktoni sematazi humiəhən. Duəntədu goj-goj bəjusəl kaozorahaci.

Səgzən caoha najni, traktorba olbeacij naj, zavodadu 30voj naj.

Səgzən caoha najni traktorba olbeacij najci unzini:

— Mi SSSR'bə ... , si traktorzi ... , noani (30voj naj) masinawa

30voj naj səgzən caoha najceani unzini:

— Mi masinawa ... , si SSSR'bə ... , noani (traktorba olbeacij naj) traktorzi

Traktorba olbeacij naj 30voj najci unzini:

— Mi traktorzi ... , si masinawa ... , noani (səgzən caoha najni) SSSR'bə

Gələuri həsəwə əjlə zapaosu:

Mi əturii	Mi angoji	Mi anzalaji
Si əturisi	Si angojsi	Si anzalajsi
Noani əturini	Noani angojni	Noani anzalajni

Bodon 94. Əj zuliələni bi bodomba tuj taosu: oronkeori gərbu mi, si, noani əgzicən taondu nərəsu (buə, suə, noani); top-top bi orondolani əj pəgiələni bi taori həsələ gələuri taori həsəwə zapaosu.

Buə əturipu
Suə əturisu
Ŋoanci əturici

Buə aŋgojpu
Suə aŋgojsu
Ŋoanci aŋgojci

Buə anzalajpu
Suə anzalajsu
Ŋoanci anzalajci

Taori həsə boŋgo vəjəzi, zuəjə vəjəzi, elacean vəjəzi oŋoŋkeori gərɓuzi acajzeani mənə duwəi kalaj. Tuj bi taori həsə kalajwani gərɓiəsiuri **taori həsə vəjəzi kalajezani.**

Taori həsəwə vəjəzi kalaj suffiksəsəl.

Əmucən taun
Boŋgo vəjə: — **i**
Zuəcian vəjə: — **si**
Elacean vəjə: — **ni**

Əgzicən taun
Boŋgo vəjə: — **pu**
Zuəcian vəjə: — **su**
Elacean vəjə: — **ci**

Bodon 95. Niruməri vəjəzi kalaosu tuj bi taori həsəwə: pulsiji, nərii, vii, zareji, hesaŋgoji, tutuji. Boŋgodu əmucən, tuj tapari əgzicən taondu kalaosu. Vəjəzi kalaj suffiksəsəlbə saeosu.

Əj-mə kalaosu:

Mi pulsiji
Si pulsijsi
Ŋoani pulsijni

Buə pulsijpu
Suə pulsijsu
Ŋoanci pulsijsi

Bodon 96. Nirugujduəri taori həsəwə vəjəzi kalaj suffiksəsəlbə saeosu, həj vəjəni, həj toani niruuu.

Əj-mə taosu: Pionersal kolhosanƣkasalɓa vələciji (elacean vəjə, əgzicən taun).

Pionersal kolhosanƣkasalɓa vələciji.
Buə fəbrikawa, zawodawa aŋgosejpu.
Səgzən caoha najsalni zərəmba ulənzi zareji.
Motorku ogda turgənzi pulsijni.
Suə skoladu taceocejsu.
Mi daŋsawa holaji.

Kolhosarƙasal kinowa icajci.
Mi sogdatawa botandaji.
Asi gurusal sogdatawa cirajci.
Buɔ klubɔdu tainzipu.

§ 16. Taori hɛsɛ ɛsi, sihɛn, osegelaj ɛrini.

Mi daɗsawa holaji. Mi daɗsawa holahambi. Mi daɗsawa holazambi.

Mi **barii**. Mi **bahambi**. Mi **bazambi**.

Mi **tainzii**. Mi **taiɗkimbi**. Mi **tainzambi**.

Mi **gazei**. Mi **gacembi**. Mi **gazambi**.

Taori hɛsɛ ɛsi ɛrin durunduɛni, sihɛn ɛrin durunduɛni, osegelaj ɛrin durunduɛni osemi mutaj. ɛsi ɛrin duruni ɛsi, umburidu, taorewa icɛwɛnzi. Sihɛn ɛrin duruni taori sihɛmbɛni, hozehambani icɛwɛnzi. Osegelaj ɛrin duruni tagelaorewa, osegelaorewa icɛwɛnzi.

Bodon 97. Taori hɛsɛ taombani ɛsi, sihɛn, osegelaj ɛrin durunduɛni nɛrusu. Bɛjɛ suffiksɛwɛni saeosu.

ɛj-mɛ taosu: Anɗoji, anɗohambi, anɗozambi.

Anɗoji . . . Bɛlɛciji . . . Mɛlziɛji . . . Aloseji . . .
ɛturi . . . ɛrdɛngasiji . . . Mutaj . . .

Sihɛn, osegelaj ɛrin durunduɛni bi taori hɛsɛ bongobɛjɛdu, ɛmucɛn taondu bɛjɛ suffiksɛkuni **-bi** ocogoj (**anɗohambi**, **anɗozambi**).

Bodon 98. Taori hɛsɛ taombani ɛsi, sihɛn, osegelaj ɛrin durunduɛni nɛrusu, bɛjɛ suffiksɛwɛni saeosu.

ɛj-mɛ taosu: ɛnɛjsi, ɛnɛhɛsi, ɛnɛzɛci.

ɛnɛjsi . . . Tajsi . . . Poresi . . . Anzɛsi . . . Pujkuj-si . . .
Wacajsi . . . Zizisi . . . Olbenzɛsi . . . Wajcajsi . . .

Osegelaj ərin durunduəni bi taori həsə zuəcian bəjədu bəjə suffiksəni **-si** orondolani **-ci** ocogoj (ənəjsi, ənəhəsi, ənəzəci).

Bodon 99. Taori həsə taombani əsi, sihən, osegelaj ərinduəni nərusu, boğdodu əmucən taondu, tuj tapari əgziçən taondu.

Əj-мә таосу: Gorpenzeni, gorpenkeni, gorpenzara.
Gorpenzeci, gorpenkeci, gorpenzaral.

Hocejni . . . Geolejni . . . Wareni . . . Bini . . .
Burini . . . Tarejni . . . Huləjni . . . Paorejni . . .

Osegelaj ərin durunduəni bi taori həsədu elacean bəjədu bəjə suffiksəni aba.

Əgziçən taondu elacean bəjədu taori həsə duwəduəni suffiks **-l** osi, əmucən taondu əj suffiks aba (ñoani gorpenzara, ñoanci gorpenzaral).

Bodon 100. Pəgiələ nirumi umbuhəndulə taori həsəwə niruguməri, təj taori həsə hawuj ərindu, bəjədu, taondu biwəni niruusu.

Əj-мә niruusu: ənəhəci — sih. ər., 3 bəjə, əg. t.

Nuci gurusəl skolaci ənəhəci.

Mi cəmana hotonci ənəzəmbi.

3oa buə pionersal lagerceani ənəzəpu.

Kolhosanƙasal əgzi sogdatawa wahaci.

Alosemzi nuci najwa alosejni.

Kolhosanƙasal traktorba gaceci.

Udarnikasal sjezdaci ənəzərəl.

Bolo si sogdatawa narezaci.

Mi həwən baroni pulsihəmbi.

Buə biçəwə taceocejpu.

§ 17. Taori həsə taj duruni, taori həsə tasi duruni.

Bodon 101. Pəgiələ niruuhəndu taori həsəwə əj-mə kalaosu.

Mi zoboji. — Mi zoboasei.

Si unzisi. — Si

Ŋoani ulpijni — Ŋoani

Buə narejpu — Buə

Suə gazesu — Suə

Ŋoanci bareci — Ŋoanci

Həm taori həsə **taj durundu**, **tasi durundu** bimi mutəj.

Taj durun zaka **tajwani** unzi, tasi durun zaka **tase-wani** unzi.

Taj durun: ulpiji, unzisi, gazeni.

Tasi durun: ulpiəsi, undəsisı, gadaseni.

Taori həsə tasi duruni əsi, sihən ərindu osemi mutəj.

Əsi ərin—zoboasei, zoboasesi, zoboaseni.

Sihən ərin—zoboacembı, zoboacesi, zoboaceni.

Bodon 102. Pəgiələ niruuhən təluᅅgudu bi taori həsə taj durundu biwəni tasi durundu ocogowandosı. Tuj nirugucıəsı, təluᅅgu gər-buni niruguhəsı təluᅅgucı acaj-nu?

30a ərindu.

Siun pekejni. Pajakta ᅅongəalajni. Kəkukən selajni. Pajaktawa posejci. Ogdazi pulsijci. Amtakawa ᅅasujci. More-salba cəndagojci. Nucikənzuən əlbəsijci. Duəntədu goj-goj niəcıəsəl peokelajci. Kəku kəkujni, pərokta cokejni, cində cindərijni. Maᅅbu keradoani najsəl narejci.

§ 1. Gisuremi umbuhən, mədəsimi umbuhən, morami umbuhən.

Hamacawa gəluri kolhosawa angoori, kolhos zovojni ulənzi masezi opogoani? — Cawa anngogoi cu bongodu kolhosanğkasaldu gurə esij, takorami aja nawa gəluri.

Tamaca na sundu bi-nu? — Təzə, bi. Saori-tani cu ulən tareori nawa kolhosasaldu buuhəmbə. Təj cu ulən na bortaj kolhos nanğoni ocin.

Guci tuj anngogoi gəluri kolhosanğkasal traktorə, masinawa takoragoaci.

Tamaca hazun sundu bi-nu? — Təzə, bi.

Təj ojaceani tuj anngogoi gəluri: prawitelstwo usimbə tarij najsalba, kolhosasalba otolij najzi, zehazi bələcijwəni, mənə bajgoambi puləwəni, zovoj gurun klassani bajgoambani kolhosawa wajzolewandasewani.

Tuj bi prawitelstwo sundu bi-nu? — Təzə, bi. Tamaca prawitelstwowa sowet geanzeani zovoj, usimbə tarij naj geanzeani gərbəsiuri.

(Stalin bongozı zovoj kolhosanğkasal sjezdadoani 19. II. 1933 ajj. tuj uŋkini).

Bodon 1. Əj ujləni niruhən Stalin uŋkini həsələ mədəsimi umbuhəmbə mənə nirujwəri dapsakandu niruguusu. Təj taondoani taodami umbuhəmbə niruguusu. Taodami umbuhəmbə sikun pokto-kandolani niruməri təpciurusu.

Honi bi saemba mədəsimi umbuhən hamealani ni-ruuri? Honi bi saemba taodami umbuhən hamealani ni-ruuri?

Mədəsimi umbuhəndu tul-tul mədəsiku həsəwə — **hajdu? haosi? honi? hamaca? ujjgi?** guci goj goj mədəsiku həsəwə gələuri. Tamaca mədəsiku həsə aba oseni, **nu** pasekambani gələuri.

Mədəsiuridu **nu** pasekambani pazelam niruuri. Həsə, **nu** pasekani aldandoani jaworeori.

Mədəsimi umbuhən hamealani mədəsiuri saemba niruuri (?)

Gisurəmi umbuhən hamealani top-biwə nəuri.

Bodon 2. Nirugujduəri gələuri saemba nərusu.

- Bacegoapu Honi balzejsu Aja-nu
- Ajazi balzeapu
- Hajazi zicisu
- Zari ehonzeazeani
- Əgzı naj zicisu-nu
- Zoan naj
- Sundulə uj cu dai
- Pojsa Zaksor.

Bodon 3. Top-top bi orondolani mədəsimi umbuhəmbə niruusu. Pəgiələ taodami umbuhən taodajzeani niruusu.

-
— Актанка Тогха.
-
— Horin elan sə.
-
— Mi Leningradadu taceoecambi.
-
— Зоа ми тачеосеми хоזהамби.
-
— Мәнә воавари барони.
-
— Integral kooperacijadoani зовозамби.

Bodon 4. Suə kolhosadoari usimbə taosangoori ərbə mədəsiku həsəwə niruusu. Mədəsiusu **honi, hajdu** usimbə tareori ərguəni nəhəci, **hajwa** usindulə taosangohaci, hajwa taosangoaceci, züləci zovogoani **honi** bi ərbə nəhəci.

Bodon 5. Pəgiələ bi təlungu gisurəjwəni amdami mədəsiku həsəwə niruusu.

Tuj niruusu. Zoə mapə hajwa zəpci?..

Tuə, zoə mapə honi bi?

Mapə sogdatawa, nadu balzij neazeahawa-da zəpci. Nəŋnə ərindu sogdata hurbəmi nəmdən onekanci hawo-
ceani, mapə cawa ənəmi zəpci. Həwən keradoani hangowa
gucəmbə sogdamasij. Sogdata hurbəjni ərindu mapə
zəŋkolij.

Zoə ərindu mapə ŋongean amtakawa-da, sinəktəwə-də,
səgzən urəktə amtakawani-da zəpci.

Bolo mapə oseaktawa, boktowa mangarami zəpcini. Cazi
bujguj.

Bolo ulənzi bujgupi, tuə ulənzi aori. Bolo humdun bicin,
tuə ulənzi aomi mutəsi.

Tuə nangi mapə nadu təguj. Nangi mapə təgugui, nawa
mangazi sonzoj. Hagdongoi huləmi, mo dacandolani huləj,
ulən kəkirəktə boala huləj.

Gojzema mapə modu təguj. Hamaca-da həm modu
təguj—koldondu-da, sisidu-də, kildəndu-də. Ulən ongolowa
gələj təgugui.

Humdun mapə tuə pulsij zəbdui gələmi. Tamaca mapə
hajwa-da bodoasi. Hajwa icəj, hajci hukcuj.

Bodon 6. Pəgiələ niruuhəmbə holaosu. Honi suə morəori sae-
koku umbuhəmbə holajsu?

Səgzən caohaceani.

Andana səgzən caohasalni, dalamzesalni, politzəbomze-
salni! Əzi oŋboasu əm minutədu-də ŋələpsiliwə, kapitalistasal
buə sowet hopanceani caoha sorejcajwacil

Cək-cək biusul

Maseltaosu mənə disiplinawari, taceoceosu caoha ər-
dəmbəni!

Biru səgzən caohani, Sowet hopani masi ətəmzini!

Nanaj asi gurunciäni

Nanaj asi guruni! Siun tugujni zeakata baroni icäguusu! Təj zeakatala gərən asi gurun zapkocean iniä hun beani aneawani anearajci.

Əj anea—asi gurun aneanil Əjniä zosaldu sägzən tumbə lori. Gərən asi gurun poandoani asi gurun boğgomzewari zobojuwani jarseguj, honi-da sonzohambari asi gurun sowe-tadu, kooperatiwadu, skoladu zobojuwani.

Ajjanea taondoani gərən boa boadoani sonzoohan asi gurun əgziləni tul-tul urəjzi-gdə urəjl!

Nanaj asi guruni! Əj iniəwə ulənzi əzəciusu! Ajjanea taondoani əj ərindu sägzən tumbəni zogdu loğjasu-tanil Tuj tara mənə asi gurun poandoani jarsegoğjasu-tani hajwa-da züləsi angogelajwari, otoləgelajwari! Suə jalu boadu həpkə bi asi gurunzi gəsə əj iniəwə anearaosu! Əj iniä suə aneasu!

(Radio. 8 hun beani 1930 ajğ. Sura Doğkan radiozi Leningradazeazi hesəngohani).

Ərdəngəsimi, agdanasemi, səbzənəsimi, gələucimi
guci goj dai zelganzi umbuhəmbə hurmizi gərbiəsiuri
morami umbuhənzi.

Morami umbuhən hamealani moraori saemba ni-
ruuri (1)

Bodon 7. Nirugujduəri umbuhən hamealani gələuri saemba nərusu.

Cunğu gean Sowetaci

Pioner, cək odu

Bongo iniä maj beani ulən biru

Boa jalodoani bi proletarijsal, kamor ocogoosu.

Bodon 8. Əj neymamba holaosu. Tuj tapari mənə nirujwəri dənsakandu niruguusu. Cawa nirugujduəri hajdu top-biwə, mədəsiuri saemba, moraori saemba mənə pərgəməri nərusu.

Uj ujdui masi.

Əm naonzokan tokezi toedoi nuskəciuriwə busəsijni kama bicin Əm modan nuskəcidui apei kalta bəluci tuhəni Tuj tara mədəsijni Bəlu, si honea mangga Bəlu unzini Mi

mangga zaleŋkoi apewasi kaltalekai-tani Naonzokan unzini Tajkaci mangga oseni, hajmi siunci cəl unzisi Siun manggazema goani Naonzokan siunci mədəsijni Siun, si honea mangga Mi mangga zaleŋkoi vəluwə unziwənzii-təni Tajkaci mangga oseni, hajmi təwəksə daleoceani mohojsi Təwəksə manggazema goani Təwəksə, si honea mangga Mi mangga zaleŋkoi siumbə daleji-tani Tajkaci mangga oseni, hajmi hədun hədunziduəni əusi taosi sar ənəjsi Hədun manggazema goani Hədun, si honea mangga Mi mangga zaleŋkoi təwəksəwə sar-sar ənəwənzii-təni Tajkaci mangga oseni, hajmi hurəmbə luktu hədundəsisə Hurən manggazema goani Hurən, si honea mangga Mi mangga zaleŋkoi hədun mimbə-wə luktu hədumi mutəsi-təni Tajkaci mangga oseni, hajmi mo simbi-wə luktu vəlzehani Mo manggazema goani Mo, si honea mangga Mi mangga zaleŋkoi hurəmbə luktu vəlzəji-tani Tajkaci mangga oseni, hajmi si naj capcejdoani kəwkəlikte turisi Naj manggazema goani

§ 2. Zəlgambori həsə.

Andana, Lenin zokombani aŋgomi ajal

Pioner dalamzəni, hamaca vəjta klubəwə dəŋsisij gurəsəldu?

Cuŋcəli, si mənə həsəi mutəhəsi. Si ulənzi anzalahasi.

Dapseaka, vəə cəmana fəvrikaci naj zəvəjwani icəndəmi ənəuri.

Vəə poaldoani unzidupu-wə **ujci**, **hajci** zəlgambori həsə və: Təj həsəwə hurmizi gəvbiəsiuri **zəlgambori həsəsi**.

Umbuhəndu zəlgambori həsə əgzi modan zuliələ osi.

Aka, si hajva holajsi?

Zəlgambori həsə hamealani hujguku top-biwə niruuri.

Zəlgambori həsə zuliələni goj həsə və oseni, təj həsə hamealani-da hujguku top-biwə niruuri.

Bodon 9. Pəgiələ niruuhəmbə nirugujduəri, zəlgambori həsə hamealani hujguku top-biwə nərusu.

Kiliər cək bərgəru guci əm təŋgo koktomba. Zəksor Bəldaj vockawa vəlirusu. Ganzəakan əjdu adoli vəjəwani

taoceru. Gə Gara ənumi aja ogdawa bəlindəməri, tao-
zamba botamari. Ərni esehan. Gə andana zapakacegoari.
Si Petea nawa ənumcəsi. Zuliəsi soŋta ozara. Mimbi-wə
dama gəsə ətugui zəparu! Nuci gurusəl suə buə vətəpu-wa
zihərsu.

Əmun həsə zəlgambəri həsə osemi mutəj.

Pioner, Lenin uŋkimbəni əzəcirul!

Guci əgzi həsə zəlgambəri həsə osemi mutəj.

Boa ialodoani bi proletarijsal, kamor ocogoosu

**Gər . ocezeala bi kolhosəŋkasal, kolhosadu zo-
boorewa ulənzi, masezi opowandosul!**

Bodon 10. Mənə murciusu zəlgambəri həsəku umburiwə. Cawa
mənə nirujwəri daŋsakandu niruusu. Nirujduəri gələuri saemba nərusu.

Bodon 11. Zəlgambəri həsəku umburiwə murcirə, niruusu. Tuj
murciusu:

1) Mədəsiru zəsealdolai daŋsawa holagoi.

2) Undu mənə gruppadoi taceocij zəselcei ŋənci klas-
sadu gənzeənzi bəpuguəci.

3) Gisirəru alosemzəci hajmi skoladu bəcimbi.

4) Mədəsiru poan dalamzəceani həsəwə hesəŋgojcaji.

5) Sawandu jəsemzəci pəzeran gazetəŋgoani statijawa
bəliəhəmbi.

§ 3. Tawambəri həsə duruni.

1) Əsi sikunzi, ulənzi zoboru!	Əsi sikunzi ulənzi zoboosul!
Holaru əj daŋsawa!	Holaosu əj daŋsawa!
Niruru əj neŋmamba!	Niruusu əj neŋmamba!
Ŋalai selkoru!	Ŋalawari selkoosu!
2) Ogdaci oru!	Ogdaci orosu!
Zogci iru!	Zogci irusu!
Təru!	Tərusu!
Daŋsawa buru!	Daŋsawa burusu!
3) Undu!	Undusu!
Təindu!	Təindusu!
Taundu!	Taondosu!

Gələmi, pərgəliəmi, tawami taori həsə durumbəni
hurmi zi gərbiəsiuri **tawambori həsə durunziəni.**

Tawambori həsə duwəduəni əmucən taondu əj suf-
fiksəsəl bi:

1. **-ru, -u,** holaru (holau)! niruru (niruu)!
2. **-ru,** baru! buru! saru! iru!
3. **-du,** undu! təindu! taondu!

Əgzicən taondu təj suffiksəci **-su** nongəori. Tuj osi:

1. **-usu -osu holaosu! niruusu!**
2. **-rusu -rosu barosu! burusu!**
3. **-dusu -dosu undusu! taondosu!**

Bodon 12. Tawambori həsə taombani əgzicən taondu niruusu.
Cazi acaj həsəwə nongəosu.

Tuj niruusu: Holaosu əj daɽsawal
Zapaosu təj kucəmbəl

Zəparu . . .	Buru . . .	Taondu . . .
Holaru . . .	Nəru . . .	Undu . . .
Зовору . . .	Əuru . . .	Təindu . . .
Bələciru . . .	Bəliəru . . .	Sawandu . . .
Ənəru . . .	Əturu . . .	Ənəwəndu . . .
Tarəru . . .	Waru . . .	Ewandu . . .
Gisurəru . . .	Təpciuru . . .	Gerandu . . .

Bodon 13. Əj gisurəuhəmbə nirugujduəri tawambori həsəwə
əmucən taondu niruusu.

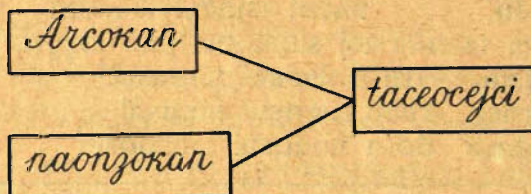
Gerea ahondoani osera, gereawa ətuməciusu orkin bəroni
naj tajwani. Sematawa zapaosu, ulənzi jarsəosu honi-da bi
durumbəni. Ulənzi ganzeanzi biusu! Skolawa, mənə zoi heoho
ganzeanzi icəziusu! Ƴalawari searewari zuliələni selkoosu!
Usimbə metrazi saeosu onelawani hadu metr, daralawani hadu
metr. Nantangowari kooperatiwadu burusu! Skola doceani
irusul Əj bajtawa undusu! Naj wajla moraj: „Dolzeosu! Əurusul“

§ 4. Poaldoani umbuhəndu hadu-hadu taj zaka, zaka tajni bi.

Mərin, ehan, honin aodamba pulsijci.
Niəgninə kolan, usəltə sənəguj, pulsiluguj.
Laha, kəci, sau, taonzoan təj adoledu bicin.

Tuj umbuhəmbə holajdoari taj zakawa aldaŋkeami holaori.

Tuj umbuhəmbə nirujduəri təj aldandoani hujguku top-biwə nəuri.

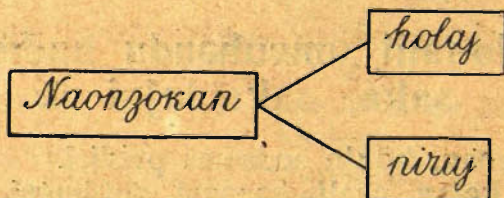
Bodon 14. Pəgiələ niruhəmbə nirugujduəri taj zakawa jaworeosu. Hajdu gələridu hujguku top-biwə nərusu.

Buə nanaj dolani locasal nekasal gaoleasal vi. Bunci zezala namokasal kekarsal kilərsəl jokosal vi. Bolo əktə naj husə naj nuci gurusəl copal votaj. Poŋsa Majla Toŋha Tajra mi-də bodombə aŋgohaci. Moskwa Leningrad Baku Swerdlowsk Stalingrad dai hotonsal. Dawa azin kumduŋ cu hodaku sogdata. Sesi waŋta koldon zoa-tuə ɲoŋgeanzi vi. Təj iniəwə buə woapu jalodoani vi zawodasal fabrikasal parowozasal peokeacehaci.

Poaldoani umbuhəndu hadu-hədu **zaka tajni** vi.

Tuj umbuhəmbə holajdoari zaka tajwani aldaŋkeami holaori.

Tuj umbuhəmbə nirujduəri təj aldandoani hujguku top-biwə nəuri.

Bodon 15. Pəgiələ niruhəmbə nirugjuəri zaka tajwani jaworeosu hajdu gələridu hujguku top-biwə mənə pərgəməri nərusu.

Təj zawodadu najsal sogdatawa selkojl cirəjl təlgəcijl pujuiril. Boatongu bəjumbə wapi, pujuj təlgəcij. Pionersal zoa tainzil hupijl əlbəsijl usindu zobojl kolhosanjkasaiba bələcijl.

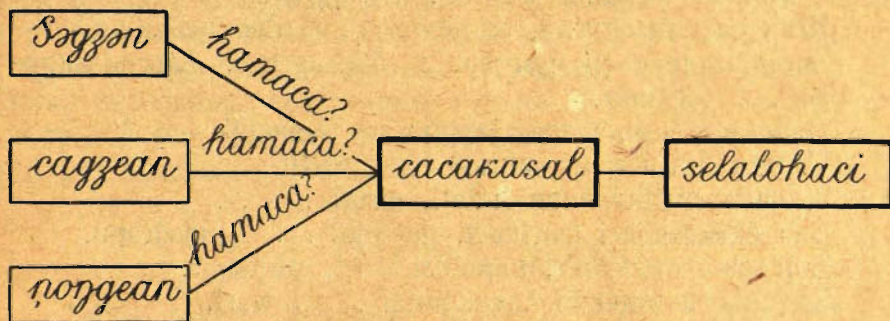
§ 5. Poaldoani umbuhəndu hadu-hadu aloseori həsə bi.

Poaldoani umbuhəndu hadu-hadu aloseori həsə əmun mədəsiku həsəci acaj. Holajdoari təj həsəwə aldaykeamari holaori.

Nirujduəri təj həsəsəl aldandoani hujguku top-biwə nəuri. Tuj niruuri.

Bolo ərindu buə **səpəwə, huluwə, mapawa, solewa, nəktəwə, colcojwa, muədəwə, jandakowa, andawa, doromba** wajcapu (**hajwa** wajcapu?)

Səgzən, cagzean, noŋgean cacakasal selalohaci.

Buə əgziləuriwə, noŋgeorewa, obolaorewa, acoorewa taceocekapu.

Bodon 16. Nirugujduəri əmun mədəsiku həsəci acaj həsəwə jaworeosu.

Əjniə mi Ganeazi, Uniəzi, Poŋsazi klassadu dəŋsiji. Surəku, poroŋku, paloaku zəboj gurusəl zəvondamari ənə-həci. Sewagda məzeani tokesalba, kungultəsəlbə, posesalba aŋgosij. Soŋta, darami, gəŋgiən həwən duəntə dolani bi. Nəgzian, dai, ganzean, ulən zo təj ehon duwəduəni bi.

Bodon 17. Nirugujduəri gələuri saemba nərusu.

Bəŋgozi zəboj gurusəl mənə zəbojwari ulənzi turgənzi hozehaci. Buə kolhosadopu-wa adoli bartohein ogdasal morosal ehasal anzasal bi. Kolhosarŋkasal hoton baroni sogdatawa bəjun uliksəwəni ehan molokowani duduəsəwə sol-gewa olbenzil. Leningradadu tramwajzi awtomobilzi morenzi pulsij. Buə hotondu biduəri fabrikaci zawodaci elektrostancijaci pulsihəru. Ehonzəazi hotonzəazi əgzzi naj zicini. Həwəndu onedu namodu tamaca sogdata bi. Puksin hozeoceani, buə sapsi keradoani sogdatawa bakapu.

Bodon 18. Nirugujduəri top-top bi orondolani acaj həsəwə niruusu.

Duəntədu waŋta, haseakta . . . balzijl.
Kolhosaci masinawa, adolewa . . . olbənkeci.
Skoladu taceəcij gurusəldu daŋsagoaci, karandasagoaci . . . gaceci.
Duəntədu soli, mapa, jəŋgur . . . balzijl.
Usindu duduəsəwə, əluwə . . . tarijl.
Skoladu nucikənzuən holajl, nirujl
Buə ekskursijaci fabrikaci, muzejci . . . pulsihəru.
Bəjusəlbə meocənzi, kapalezi . . . wajcaori.
Sogdatawa uməkənzi, cakpanzi . . . wari.
Maŋbodu, həwəndu karin, gucən . . . bi.

Aloseori həsəwə alosij həsə.

Buə skoladopu-wa **Lenin** zokombani aŋgosehaci. **Lenin** dıruəmbəni cadu lohaci. Ujələni **səgzən** oseaktawa aŋgoserə, lohaci.

Poaldəani umbuhəndu aloseori həsəwə alosij həsə bi.

Bodon 18a. Nurugujduəri aloseori həsəwə alosij həsəwə jaworeosu.

Buə Maṅvodu zoan bealani bologopsenzi. Sogdata bolo ərindu maronzi pulsilugujl. Niəciəkənzuən bolo ərindu neama boə baroni ənupsinzil. Təj gərən gasasaldola kuku, kaṅgo cu hameala ənuj.

Neamaloj. Cagzean naj saharin osegoi. Saharin nala ɲoŋgean neazaha balzeloj. Təj ərindu naj cu maṅga zoboɟ. Zukə həjəjni dowani zukə ojawani ogdawari kutuciməri hadoril. Mənə usimbəri zoboɟl, — nawa bojalijl, usəwə tarijl.

Bodon 19. a) Nirugujduəri gələuri saemba nərusu.
b) Mənə skoladoari bi ujun zokomba niruusu.

Buə ujun zokompu.

Buə ujun zokondopu-wa ərciən niəciəni hulukən puntilkən isələn elan haṅgokan zuər vəjun suṅkəni bi. Guci buə zokondopu-wa turi ziəktə muzi bi. Ujun usəltə zakasalba buə gealakodu tahoma aleodu sorokandu zapaceapu. Nadu balzij zakasalba buə seṅsakandu aleodu tarehapu. Həm əj taombani buə ulənzi kicəpu. Buə cu maṅga uləsiəpu icəzəməri hulukəmbə. Hulu bini gealakodu buə nuci mokamba nəhəpu. Buə təj hulukəmbə boktokamba amtakawa seawandapu. ɲoani turgənzi tujgukətəj. Guci buə uləsिमəri icəzəpu isələmbə. Isələn bini banka dolani buə seamba mujktəwə zolokamba nərəpu. Isələn seagoani buə ziluəktəwə səmpirumbə pəntəwə goj goj kolamba gazohapu.

§ 6. Goj naj həsəni.

Lenin uṅkini: „Bichəwə otoleasi gərən gurunzi, kultura ana gurusəlzi kommunist hopambani aṅgomi acasi“.

Stalin bunci unzini: „Bakektu najsalba, zovoorewa osesij najsalba acogoosu!“

Goj naj uṅkini həsəwə həsə həsələni umburiwə hurmizi gərbəsiuri **goj naj həsəziəni.**

Goj naj həsəni zuliələni, hamealani zuər top-biwə hujguku nəuri.

Alosemzi uṅkini: „Uj sundulə boṅgozi zoboɟ naj“.

Poṅsa uṅkini: „Subiə, əzi omera! Ənuku ozaci“.

Bodon 20. Nirugujduəri gələuri saemba nərusu.

Mi murupsinjimbi ama uŋkimbəni Marawa icəpi, əzi meocalara. Meocalapi, orkin boala nambohan oseni, najwa mapaguziəsiəsi.

Sagzi naj Gara uŋkini Təzə nuci gurusəl mi suə tuj balzegelajwasu tolkendu-da icəmi-də abai.

Təj haosandu tuj niruuhən bicin Caoha sorewasi Bajan gurumbə acarci soreosu

Waŋka Żukəw adresawani tuj niruhəni Ehondu bi dama baroni.

Kulak Garaci uŋkini Si niəpultəŋguəsi həm saleni gocin tiəsə. Əsi si ŋandai taodami mutəsidi, mindu zovozaci ŋandai eseocemi.

Bodon 21. Mənə murciusu umbuhəmbə. Tuj umbuhəndu goj naj həsəni osewadosu. Cawa murcirə, mənə nirujwəri dapsakandu niruusu.

Əm naj uŋkini həsə hamealani goj naj unzini oseni, zuər top-biwə hujguku nərəsi, naj uŋkini zuliələni jaworektowa nəri.

— Nəku, ənuguəri! — Ama, haosi ənəuri!

— Narendaori, goani. — Ama, mi-kə ənəsimbil

— Hajmi ənəsi? — Mi skolaci ənəgui tambı.

— Haj jəbəduəni pulsijisu skola baroni, haj-da təzə ana.

— Ama, honi tuj unzisi? Naj purigbəri həm taceocewanzi, si-mət kamalejsi mi taceoceji-wal Gərən naj taceocejdoani honi əm taceoceami biuri!

— Nəku, hajmi tuj mənğazi tagdahasi? Aja taceoceŋasi-tani.

Bodon 22. Zuər naj gisurəndujwəni mənə murciməri niruusu.

Bodon 23. Pəgiələ niruuhəmbə holaosu. Holajdoari həm cadu bi saemba jarseosu. Tuj tara cawa gisurəusu.

Buə zeaselpu, buə vajgoampu.

Buə voapu SSSR. Boa jalodoani goj naj əgzi.

Təj voazeala bi gurunguci buə tuj mədəsimi aja:

— Suə uzi laŋ biəsü?

— Sowet voani.

— Hamaca zaka Sowet voani?

Cadu bi zovoj naj tuj uŋguj:

— Буə cu ulən zeaselpu!

Kapitalistasal unzici:

— Буə cu manğa vajgoampu.

Зовој најци мэдэсими аја:

— Hajmi суə zeaselсу oceni?

— Cadu болсeвикасал. Болсeвик партијани unzini: „Boa jalodoani би proletariјsal, kamor ocogoosu!“ Болсeвик партијани unzini: „Fabrika, завод—həm суəngи. Aodan, дуəнтə, usin—суəngи. Pomesцикасалба, kapitalistasалба пуҗнəгуusu!“

Kapitalistasal unzici:

— Болсeвик партијани буə vajgoampu.

— Hajmi?

— Тəј партија тuj уҗкини: „Boa jalodoani би proletariјsal, kamor ocogoosu!“ Sowet боadoani би зовој гurusəl уҗкци: „Fabrika, завод həm буəngи. Aodan, usin, дуəнтə həm буəngи“. Тəј зовој гurusəl kapitalistawa пуҗнəhəci. Noandolaci геамба запaгohaci.

Sowet боadoani həm зовоми би гurusəl уҗкци:

— Буə мənə vajgoамбари пуҗнəгукəру. Əси сунну буəngи. Əси буə мənə боawari socializmawa aҗгоару.

§ 7. Таун гəрвuni.

Nambokasal.

Tojҗga naj əm goanzi goahani.

Əm hurəndulə **nadan** sangar.

Duin mapa hamasi sawsohojko.

Əm tago naj əm ciptundu aori.

Hujun hoto congojni.

Əmun gaki docejni, **əм tago** nasal taosagojni.

Taodan: Naj ketanzi ulpiјni; zeli; morin бəgzini; son; əпуə пујsiјni; бағвazi seolzi.

Taomboredu би zaka əgziləwəni, zaka iduwəni unzi həsəwə гəрвiəsiuri **таун гəрвuziəni**.

Zaka əgziləwəni unzi таун гəрвuni **hadu** мэдэсiku həsəci acaj.

Zaka iduwəni unzi таун гəрвuni **hadocəan** мэдэсiku həsəci acaj.

əmun	3oan əmun	horin	əm tango
3uər	3oan 3uər	gocin	əm mēngan
elan	3oan elan	dəhi	əm million
duin	3oan duin	sosaj	əm milliard
tojnga	3oan tojnga	ɲungujngu	
ɲungun	3oan ɲungun	nadajngo	
nadan	3oan nadan	zakpojngo	
zakpun	3oan zakpun	hujujngu	
hujun	3oan hujun		
3oan			

Əm mēngan hujun tango 3oan nadan.

Əm mēngan hujun tango gocin tojnga.

Taun gərɓuwəni əgzi həsəzi umbuhən oseni, təj həsəsəlbə pazelami niruuri.

3uər million horin mēngan tojnga tango ɲungujngu nadan.

Bodon 24. Tərək bi taodami umbuhəmbə niruusu. Taodami umbuhəmbə nirajuəri taomba bukwaku həsəzi niruusu.

Hadu bea əm ajɲaneadu? Hadu iniə janwar beadoani? Hadu casa əm aondu? Hadu minutə əm casadu? Hadu sekunda əm minutadu? Hadu gealan əj daɲsadu? Hadu bukwa əj daɲsadu bi zərgidu? Hadu taceocij naj suə gruppadoasu? Hadu taceocij naj suə skoladoasu? Hadu naj suə ehondoasu? Hadu 3oɲkasal suə kolhosadoasu?

Iduku taun gərɓuni.

ɓoŋgo, zuluɲ	ɲunguciən
3uəjə, 3uəjəciən	nadacean
elacean	zakpocean
duiciən	hujuciən
tojngacean	3oacean
	horecean

horin əmuciən

Iduku taun gərɓuduəni suffiks **-cean, -ciən** bi. Iduku taun gərɓuwəni əgzi həsəzi umbuhən oseni, təj suffiksəwə **-cean, -ciən** hamoroj həsə duwəciəni noŋgeori.

Bodon 25. Nirugujduəri taun gərvuni zuliələni mədəsiku həsəwə hadu, hadocean niruusu.

Əm ajranəadu zoan züər vəə. Əm vəədu elan zoalta iniə. Ijul — nadacean vəə. Nojavr — zoan əmuciən vəə. Vüə əm ajranəadu zoan vəəwa taceoceanu. Arifmetika züəjəciən pasevani vüə vaharu. Boŋgo iniə maj vəəni zovoŋ naj aneani.

Bodon 26. Nirugujduəri taomba buk waku həsəzi niruusu.

Вуə skolapu.

Vüə skoladapu-wa 4 gruppə bi. I gruppədu 44 naj, II gruppədu — 38, III gruppədu — 36, IV gruppədu 29. Həm vüə skoladapu-wa 147 naj. IV gruppədu 15 naonzokanzooan, 14 arcokan. Pioner gruppədu 21 naj. Udarnikasal bundu 17 naj. Orkenzi zovoŋ naj 2. Iniə taondoani vüə 4—5 casawa taceoceanu. Urok taoni 50 minuta. Nuci təin 10 minuta, dai təin 30 minuta.

Taun gərvuwəni kalakozı kalaori.

<i>Gər. k.</i>	zür	horin	ŋungujŋgu
<i>Gal. k.</i>	zür və	horemba	ŋungujŋgu wə
<i>B. k.</i>	zür du	horendu	ŋungujŋgu du
<i>A. k.</i>	zür zi	horenzi	ŋungujŋgu zi
<i>N. k.</i>	zür ziəzi	horen zeazi	ŋungujŋgu ziəzi
<i>3. k.</i>	zür dulə	horendola	ŋungujŋgu lə
<i>I. k.</i>	zür ci	horenci	ŋungujŋgu ci

<i>Gər. k.</i>	dəhi duin	zür tango zoan
<i>Gal. k.</i>	dəhi duim və	zür tango zoam ba
<i>B. k.</i>	dəhi duin du	zür tango zoan du
<i>A. k.</i>	dəhi duin zi	zür tango zoan zi
<i>N. k.</i>	dəhi duin ziəzi	zür tango zoan ziəzi
<i>3. k.</i>	dəhi dnin dulə	zür tango zoan dola
<i>I. k.</i>	dəhi duin ci	zür tango zoan ci

Taun gərvuwəni əgzi həsəzi umbuhən oseni, kalakozı kalaoredu kalako suffiksəwəni hamoroŋ həsə duwəciəni noŋgeori.

Bodon 27. Kalakosi kalamari 75, 223 taombani mənə nirujwəri dajsakandu nirusu.

Bodon 28. Nirugujduəri taomba bukwaku həsəzi nirusu. Taun taoni hamealani kalako gərɓuwəni nirusu. Kalako gərɓuwəni jak-
cektu dolani nərusu.

Hadu endazi zizuhəsi? 15. Hadu huluwə wahasi? Əj iniə 4 wahan oseni, 100 osegohani bicin. 50 acoori 18 osi 32. 700 acoori 277 osi 423. Mi 4 sədui taomi otolekaı.

Taun gərɓuni goj həsəwə alosij.

<i>Gər. k.</i>	sosaj zuər tiəsə	zuəiə tojnga ajganea
<i>Gəl. k.</i>	sosaj zuər tiəsəwə	zuəjə tojnga ajganeawa
<i>B. k.</i>	sosaj zuər tiəsədu	zuəjə tojnga ajganeadu
<i>A. k.</i>	sosaj zuər tiəsəzi	zuəjə tojnga ajganeazi
<i>N. k.</i>	sosaj zuər tiəsəziəzi	zuəjə tojnga ajganeazeazi
<i>3. k.</i>	sosaj zuər tiəsələ	zuəjə tojnga ajganeala
<i>I. k.</i>	sosaj zuər tiəsəci	zuəjə tojnga ajganeaci

Taun gərɓuni goj həsəwə alosij oseni, kalakosi ka-
laoredu təj taun gərɓuni kalasi.

Kalakosi kalajdoi zaka gərɓuciani-rəgdə kalako suf-
fiksəwəni noŋgeori.

Bodon 29. Kalakosi kalamari **gocin zakpun ehan, zoacean**
iniə mənə nirujwəri dajsakandu nirusu.

Bodon 30. Taodami umbuhəndu taomba bukwaku həsəzi ni-
rusu.

Hali Lenin balzehani? (22 apr. v. 1870 ajg.) Hali noani
bujkini? (21 janw. v. 1924 ajg.). Hali Okteabr rewolucijani
bicin? (7 nojab. v. 1917 ajg.) Kommunist Internasional hali
opowaŋkeci? (4 mart. v. 1919 ajg.)

§ 8. Oroŋkeori həsə.

Mi təwəi; mi apombi; mi omolbi.

Si təwəsi, si aponsi; si omolsi.

Noani təwəni noani aponi; noani omolni.

Buə təwəpu; buə apompu; buə omolpu.

Suə təwəsu; suə aponsu; suə omolsu.

Ḥoanci təwəci; Ḥoanci aponci; Ḥoanci omolci.

Ujlə niruuhəndu bəjəwə oronkeori həsə aloseori
həsə bi. Ḥoani zaka gərɸuciəni bəjə suffiksəziəni acagoj.

Bodon 31. Mənə nirujwəri dajsakandu niruguusu əj tablica-
kamba. Tuj tara bəjə suffiksəku həsəzi umbuhəmbə murcira, niruusu.

Aloseori həsə.

Əm. t.

Mi (bongo bəjə)
Si (zuəjə bəjə)
Ḥoani (elacean bəjə)

Əg. t.

Buə (bongo bəjə)
Suə (zuəjə bəjə)
Ḥoanci (elacean bəjə)

Acawambori suffiks.

Əm. t.

-i, -bi (bongo bəjə suffiksəni)
-si (zuəjə bəjə suffiksəni)
-ni (elacean bəjə suffiksəni)

Əg. t.

-pu (bongo bəjə suffiksəni)
-su (zuəjə bəjə suffiksəni)
-ci (elacean bəjə suffiksəni)

Bongo bəjə suffiksəku zaka gərɸuwəni
kalakozi kalaori.

<i>Gər.</i> k. mi	təwəi	apombi	omobi
<i>Gəl.</i> k. mi	təwəi-wə	apombi-wa	omolbi-wa
<i>B.</i> k. mi	təwədui-wə	apondoi-wa	omoldoi-wa
<i>A.</i> k. mi	təwəzii-wə	aponzei-wa	omolzei-wa
<i>N.</i> k. mi	təwəziəzii-wə	aponzeazei-wa	omolzeazei-wa
<i>3.</i> k. mi	təwələi-wə	apondolai-wa	omoldolai-wa
<i>1.</i> k. mi	təwəcii-wə	aponcei-wa	omolcei-wa

<i>Gər.</i> k. buə	təwəpu	apompu	omolpu
<i>Gəl.</i> k. buə	təwəpu-wə	apompu-wa	omolpu-wa
<i>B.</i> k. buə	təwədupu-wə	apondopu-wa	omoldopu-wa
<i>A.</i> k. buə	təwəzipu-wə	aponzepu-wa	omolzepu-wa
<i>N.</i> k. buə	təwəziəzipu-wə	aponzeazepu-wa	omolzeazepu-wa
<i>3.</i> k. buə	təwələpu-wə	apondolapu-wa	omoldolapu-wa
<i>1.</i> k. buə	təwəcipu-wə	aponcepu-wa	omolcepu-wa

Bongo wəjə suffiksəku zaka gərɓuwəni kalakozɪ kalaoredu kalako suffiksəciəni **wa, wə** pasekamɓani noŋgeori. Təj pasekamɓa pazelami niruuri. Həsə təj pasekan aldandoani jaworeori.

Gərɓiəsiuri kalakodu təj pasekan aba.

Gələuri kalakodu kalako suffiksəni aba.

Bodon 32. Nirugujduəri top-top bi orondolani gələuri suffiksəwə niruusu.

Mi enda... təj naj karacandami ənəhəni. Soli mi apun... mi ota..., mi tətua... pukcuguhəni. Si mi morin... pajaktawa buru! Mi karandas... Unia nirujni. Mi zo... alosemzi zicini. Si buə morin... icəcisi-nu? Buə ehon... tojɣga naj Burici ənəhəci.

Bodon 33. Mənə nirujwəri dajsakandu kalakozɪ kalamari niruusu: **mi kucəmbi; buə kolhosapu.** Tuj tara təj həsə kalahani taondoani umbuhəmbə murcira, niruusu.

ʒuəjə wəjə suffiksəku zaka gərɓuwəni kalakozɪ kalaori.

<i>Gər. k.</i>		si təwəsi	aponsi	omolsi
<i>Gal. k.</i>		si təwəwəsi	apombasi	omolɓasi
<i>B. k.</i>		si təwəduəsi	apondoasi	omoldoasi
<i>A. k.</i>		si təwəziəsi	aponzeasi	omolzeasi
<i>ʒ. k.</i>		si təwəziəziəsi	aponzeazeasi	omolzeazeasi
<i>N. k.</i>		si təwələsi	apondolasi	omoldolasi
<i>I. k.</i>		si təwəciəsi	aponceasi	omolceasi

<i>Gər. k.</i>		suə təwəsu	aponsu	omolsu
<i>Gal. k.</i>		suə təwəwəsu	apombasu	omolɓasu
<i>B. k.</i>		suə təwəduəsu	apondoasu	omoldoasu
<i>A. k.</i>		suə təwəziəsu	aponzeasu	omolzeasu
<i>ʒ. k.</i>		suə təwəziəziəsu	aponzeazeasu	omolzeazeasu
<i>N. k.</i>		suə təwələsu	apondolasu	omoldolasu
<i>I. k.</i>		suə təwəciəsu	aponceasu	omolceasu

Зуэжэ бэжэ suffiksəku zaka гэрбуwəни kalakozi ka-laoredu Buuri, Anġoori, Niəuri, Iuri kalako suffiksəsəlni tuj kalaj:

B. k.	-du	-duə, -doə
A. k.	-zi	-ziə, -zeə
N. k.	-ziəzi, -zeazi	-ziəziə, -zeazeə
I. k.	-ci	-ciə, -ceə

Bodon 34. Nirugujduəri top-top bi orondolani gələuri suffiksəwə niruusu.

Suə gruppə... hadu boŋgozi zoboŋ naj? Buə gruppə... zoan boŋgozi zoboŋ naj. Si amin... mi gəsə təj zawodadu zoboŋambi. Təj niəciəkən mi barə... dəgdəmi, mi məjrə... domi, mi moŋgon... buliəsimi dəruhəni. Si piktə... ərdəŋgə daŋsawa buhəni. Suə kolhos... adolewa, masinawa olbeŋkeci.

Bodon 35. Mənə nirujwəri daŋsakandu kalakozi kalamari niruusu: si **usinsi**; suə **adolesu**. Tuj tara təj həsə kalakozi kalahani taondoani umbuħəmbə murcira, niruusu.

Elacean бэжэ suffiksəku zaka гэрбуwəни kalakozi kalaori.

<i>Gər. k.</i>	ŋoani	təwəni	aponi	omolni
<i>Gəl. k.</i>	ŋoani	təwəwəni	apombani	omolbani
<i>B. k.</i>	ŋoani	təwəduəni	apondoani	omoldoani
<i>A. k.</i>	ŋoani	təwəziəni	aponzeani	omolzeani
<i>З. k.</i>	ŋoani	təwəziəziəni	aponzeazeani	omolzeazeani
<i>N. k.</i>	ŋoani	təwələni	apondolani	omoldolani
<i>I. k.</i>	ŋoani	təwəciəni	aponceani	omolceani
<i>Gər. k.</i>	ŋoanci	təwəci	aponci	omolci
<i>Gəl. k.</i>	ŋoanci	təwəwəci	apombaci	omolbaci
<i>B. k.</i>	ŋoanci	təwəduəci	apondoaci	omoldoaci
<i>A. k.</i>	ŋoanci	təwəziəci	aponzeaci	omolzeaci
<i>N. k.</i>	ŋoanci	təwəziəziəci	aponzeazeaci	omolzeazeaci
<i>З. k.</i>	ŋoanci	təwələci	apondolaci	omoldolaci
<i>I. k.</i>	ŋoanci	təwəciəci	aponceaci	omolceaci

Elacean wəjə suffiksəku zaka gərwəwəni kalakozɪ kalaredu Buuri, Angoori, Niəuri, luri kalako suffiksəni tuj kalaj:

B. k. -du	— -duə, -doə
A. k. -zi	— -ziə, -zeə
N. k. -ziəzi, -zeəzi	— -ziəziə, -zeəzeə
I. k. -ci	— -ciə, -ceə

Bodon 36. Mənə nirujwəri dajsakandu kalakozɪ kalamari niuusɪ: **noani həsəni**; **noanci anzaci**. Tuj tara təj həsə kalahani taondoani umbuhəmbə murciə, niruusɪ.

Bodon 37. Nirugujduəri top-top bi orondolani gələuri suffiksəwə niruusɪ.

Təj rewolucija Okteabr rewolucija... gərbəsijci. Təj rewolucija zuliələni fabrika, zawod uj ɣala... bicin? Suə kolhos... haj zaka bi? Buə ehon... bi gurusəl aeroplanba həm icəndəhəci. Si enda... təj naj buə ehon... zicini. **Noani** mi morin... si niməkən... buhəni.

§ 9. Oronkeori həsə „mənə“.

Əm. t.

Mi **mənə** təwəi kooperatiwaci olbənkeɓi.

Si **mənə** təwəi kooperatiwaci olbənkesi.

Noani mənə təwəi kooperatiwaci olbənkeni.

Əg. t.

Buə **mənə** təwəwəri kooperatiwaci olbənkeɓu.

Suə **mənə** təwəwəri kooperatiwaci olbənkesu.

Noanci mənə təwəwəri kooperatiwaci olbənkeci.

Poaldoani umbuhəndu oronkeori həsə **mənə** zaka gərwəwəni alosij.

Təj zaka gərbucieni **mənə** wəjə ana suffiksəsəlzi acagoj.

Təj suffiksəsəl tuj bi:

Əm. taondu -i, -bi

Əg. taondu -ri

Bəjə ana suffiksəku zaka gərɓuwəni kalakozɪ
kalaori.

a) Əm. t. suffiksəni — i, bi

<i>Gər. k.</i>	mənə təwəi	apombi	omolbi
<i>Gəl. k.</i>	mənə təwəi	apombi	omolbi
<i>Bu. k.</i>	mənə təwədui	apondoi	omoldoi
<i>A. k.</i>	mənə təwəzii	aponzei	omolzei
<i>N. k.</i>	mənə təwəziəzii	aponzeazei	omolzeazei
<i>3. k.</i>	mənə təwələi	apondolai	omoldolai
<i>I. k.</i>	mənə təwəcii	aponcei	omolcei

b) Əg. t. suffiksəni — ri

<i>Gər. k.</i>			
<i>Gəl. k.</i>	mənə təwəwəri	apombari	omolbəri
<i>Bu. k.</i>	mənə təwəduəri	apondoari	omoldoari
<i>A. k.</i>	mənə təwəziəri	aponzeari	omolzeari
<i>N. k.</i>	mənə təwəziəziəri	aponzeazeari	omolzeazeari
<i>3. k.</i>	mənə təwələri	apondolari	omoldolari
<i>I. k.</i>	mənə təwəciəri	aponceari	omolceari

Bəjə ana suffiksəku zaka gərɓuwəni kalakozɪ kaloredu bəjə ana suffiks əg. taondu -ri bi oseni, Buuri, Anḡoori, Niəuri, Iuri kalako suffiksəni tuj kalaj.

<i>B. k.</i>	-du	— duə, doa
<i>A. k.</i>	-zi	— ziə, zea
<i>N. k.</i>	-ziəzi, zeazi	— ziəziə, zeazea
<i>I. k.</i>	-ci	— ciə, cea

Bodon 38. Mənə nirujwəri dapsakandu kalakozɪ kalamari niruusu: mənə usimbi, mənə adolewari. Tuj tara təj həsə kalahani taondoani umbuhəmbə murciə, niruusu.

Bodon 39. Nirugujduəri top-top bi orondolani gələuri suffiksəwə niruusu.

Buə mənə umukən... tujdə pujuəni zajaharu. Nucikənzuan mənə undəhəngu... muəci pujkuməri hupihəci. Mi mənə amin... gəsə təj nawa anzalandami ənəhəmbi. Suə mənə ehon... hali zizuhəsü? Noanci mənə adoli... huədəhəru. Buə mənə usin... əgzi solgewa taosəngoharu. Əniəmbi mənə

usin... зовоһару. Nanajsal dalan hamealani mənə 30... tago-
mari dəruhəci. Mi mənə ehon... Ləningrad baroni taceocendami
zicimbi. Niəcikənzəuən mənə voa... dəgdəgujci.

Oroŋkeori həsəwə „mənə“ kalakozı kalaori.

Əm. t.			Əg. t.
Gər	k.	mənə	mənə
Gəl.	k.	məpi	məpəri
B.	k.	məndui	mənduəri
A.	k.	mənziı	mənziəri
N.	k.	mənziəzii	mənziəziəri
3.	k.	mənduləi	mənduləri
I.	k.	məncii	mənciəri

Oroŋkeori həsəwə **mənə** kalakozı kalaoredu ka-
lako suffiksəsəlciəni bəjə ana suffiksəwə noŋgeori.

Əg. taondu Buuri, Aŋg., Niəuri, İuri kalako suffiksə-
səlni kalaj.

Bodon 40. Oroŋkeori həsəwə **mənə** kalakozı kalaorewa mənə
nirujwəri dənsakəndu niruguusu.

Tuj tara həsə kalahani taondoani umbuhəmbə murcirə, niruusu.

§ 10. Taori həsə duruni.

Taori həsə boŋgo duruni.

Əsi ərin.

Sihən ərin.

Əm. t. mi zovoji;	mi ulpiji	mi zovohambi	mi ulpihəmbi
si zovojsi	si ulpijsi	si zovohasi	si ulpihəsi
ŋ-ni zovojni	ŋ-ni ulpijni	ŋ-ni zohohani	ŋ-ni ulpihəni
Əg. t. buə zovojsu	buə ulpijsu	buə zovohapu	buə ulpihəpu
suə zovojsu	suə ulpijsu	suə zovohasu	suə ulpihəsu
ŋ-ci zovojsi	ŋ-ci ulpijsi	ŋ-ci zovohaci	ŋ-ci ulpihəci

Tawambori həsə duruni.

Əm. t.	si zovoru!	zovou!	ulpiru!	ulpiu!
Əg. t.	suə zovoosu!		ulpiusu!	

Bonggo durunġku taori həsəwə kalaoredu tuj bi suf-
fiksəsəl bi: 𐌆𐌆

əsi ərindu — j

sihən ərindu — hə, ha

tawambori həsə

durunduəni, əm. t.—ru, u; əg. t.—osu, usu

Bodon 41. Mənə nirujwəri dąnsakandu taori həsəwə **tutujni, horejni** kalaosu. Niruusu əsi ərindu, sihən ərindu, osegelaj ərindu. Tuj tapari tawambori həsə durunduəni niruusu.

Bodon 42. Pəgiələ niruuhəmbə nirugujduəri sihən ərindu bi taori həsəwə* gələgure, əsi ərindu ocogowandosu.

Oksaran.

Duəntə oksarani seagoi gələktəmi pulsihəni. Hajwa-da barasi bicin. Tuj pulsidi murcihəni:

„Mi tuj biuri oseni, buzəmbi! Əsi tuə hajwa seaori?“

Tuj pulsimi, murcimi, gormahomba icəhəni. Tuj tara murcihəni:

„Mi əsi simbi-wə wazambı, gormahon piktəkəmbəni“.

Oksaran mola dora, halacehani. Əm gaksi bəgzizii mola zapara, əm gaksi bəgzizii gormahon zizujwəni ətuhəni.

Təj gormahokan zakpalani pagzealahani. Oksaran bəgzizii cawokelahani. Gormahon masi pagzealahani. Oksaran bəjəni tokondolani kalta ənəhəni.

Taori həsə zuəjə duruni.

Əsi ərın.

Sihən ərın.

Əm t.	mi	burii	mi	aorei	mi	buhəmbi	mi	aohambi
	si	burisi	si	aoresi	si	buhəsi	si	aohasi
	ŋ-ni	burini	ŋ-ni	aoreni	ŋ-ni	buhəni	ŋ-ni	aohani
Əg. t.	buə	buripu	buə	aorepu	buə	buhəpu	buə	aohapu
	suə	burisu	suə	aoresu	suə	buhəsu	suə	aohasu
	ŋ-ci	burici	ŋ-ci	aoreci	ŋ-ci	huhəci	ŋ-ci	aohaci

Tawambori həsə duruni.

si buru! aoru!

suə burusu! aorosu!

Zuəjə duruŋku taori həsəwə kalaoredu tuj bi suf-
fiksəsəl bi: —

əsi ərindu — **ri, re**

sihən ərinđu — **hə, ha**

tawambori həsə

durunduəni —

əm. t. **-ru**

əg. t. **-rusu, -rosu**

Bodon 43. Mənə nirujwəri daŋsakandu taori həsəwə **irini, ba-
reni** kalaosu. Niruusu əsi ərindu, sihən ərinđu, osejelaj ərinđu, ta-
wambori həsə durunduəni.

Bodon 44. Pəgiələ niruuhəmbə nirugujđuəri zuəjə duruŋku taori
həsəwə gələgürə, cawa pəgiələni jaworeosu.

Dərki uŋkini:

— Honi otolemari ocesi najsall! Oron-da turgənzi puk-
cijni, awtomobil oromba muəri. Gasa muəwə turgənzi
paorejni, tuj taj-da parahod caduj goro turgən. Təj soŋtadu,
muə dolani sogdata balzejni, tuj taj-da muə dowani pulsij
ogda caduj soŋtazi irini. Gju-də honi ujsi toreni, tuj taj-da
aeroplan caduj ujsi toreni. Bundu-də tamaca zaka bicini
oseni, honi ulən bimcə.

Arma uŋkini:

— Poani tamaca zaka bundu bi. Səgzən geandoani
mōtoru katerba bundu burini, honi-da buə sogdatawa əgzi
wagopu-wa. Aeroplan dəgdəj. Cuguni poktowani buə boə-
dopu-wa aŋgoj.

Taori həsə elacean duruni.

Əsi ərin.

Sihən ərin.

Əm. t. mi unzi	mi taonzei	mi uŋkimbi	mi taŋkembı
si unzisi	si taonzesi	si uŋkisi	si taŋkesi
ŋ-ni unzini	ŋ-ni taonzeni	ŋ-ni uŋkini	ŋ-ni taŋkeni
Əg. t. buə unzıpu	buə taonzeru	buə uŋkipu	buə taŋkeru
suə unzısu	suə taonzesu	suə uŋkisu	suə taŋkesu
ŋ-ci unzici	ŋ-ci taonzeci	ŋ-ci uŋkici	ŋ-ci taŋkeci

Tawambori həsə

si undu! taondu!

suə undusu! taondosu!

Elacean duruᅅku taori həsəwə kalaoredu tuj bi suffiksəsəl bi:

əsi ərindu -zi, -ze

sihən ərindu -ki, -ke

tawambori həsə

durunduəni

əm. t. -du

əg. t. -dusu, -dosu

Bodon 45. Mənə nirujwəri dąsakanu taori həsəwə **təinzini, tanzeni** kalaosu. Niruusu əsi ərindu, sihən ərindu, osegelaj ərindu, tawambori həsə durunduəni.

Bodon 46. Pəgiələ niruuhəmbə nirugujduəri elacean duruᅅku taori həsəwə gələgurə, cawa pəgiələni jaworeosu.

Balzeori orkin.

Saharin negradu balzeori cu orkin. Bajan naj təj gurumbə laozengoi zapajni. Negr zovojwani icəzij naj təj laozemba neanga hanᅅeasi taj oᅅeni, tojkanzeni.

Əm negr aseni zovojni. Noanzeani gəsə piktəni Sali zovojni. Bajan naj nuci gurumbə zovoami uᅅkini. Siksəgudələ Sali zovojni. Saharin hərəktələni nesangı agbenzeni. Pəku mangandoani nasaldoani pakci osi. Noandoani mąga.

Waᅅka Zukəw tuj niruhəni: „Dama, mi si barosi bihəwə niruəmbi. Əj siksəni-wə mimbi-wə tojkaᅅkeci. Mi piktəwəci əmsimi oᅅasahambi. Mimbi-wə cala tojkaᅅkeci. Mi zaᅅgoji hajwa zapaj oseni, hajzi mimbi-wə tojkanzi!

Mimbi-wə cu orkenzi seawanzeci. Əm hlewawa-ragda buri. Dolbo mimbi-wə woakea kaltala awanzeci. Nuci piktəci soᅅgoj oseni, mimbi-wə əmsiwənzici. Əmsiəsii oseni, mimbi-wə hasi tojkanzeci. Dama, mimbi-wə wələciru, mimbi-wə mənə baroi, ehompı baroni zapagoru! Mi əjdu tuj naj endągoni-mat biəmbi! Mi əjdu tuj bi oseni, wuzəmbi!“

Taori həsə vini, ozeni (oseni), gazeni, zizini.

Əsi ərin.

Əm. t.	mi vii	mi ozei	mi gazei	mi zizii
	si bisi	si ozesi	si gazesi	si zizisi
	n-ni vini	n-ni ozeni	ᅅ-ni gazeni	ᅅ-ni zizini

Əg. t.	buə bɪpu	buə ɔzɛpu	buə gazɛpu	buə zizɪpu
	suə bisu	suə ɔzɛsu	suə gazɛsu	suə zizɪsu
	ɲ-ci bɪci	ɲ-ci ɔzɛci	ɲ-ci gazɛci	ɲ-ci zizɪci

Sihən ərin.

Əm. t.	mi bɪcɪmbɪ	mi ɔcɛmbɪ	mi gacɛmbɪ	mi zɪcɪmbɪ
	si bɪcɪsi	si ɔcɛsi	si gacɛsi	si zɪcɪsi
	ɲ-ni bɪcɪni	ɲ-ni ɔcɛni	ɲ-ni gacɛni	ɲ-ni zɪcɪni
Əg. t.	buə bɪcɪpu	buə ɔcɛpu	buə gacɛpu	buə zɪcɪpu
	suə bɪcɪsu	suə ɔcɛsu	suə gacɛsu	suə zɪcɪsu
	ɲ-ci bɪcɪci	ɲ-ci ɔcɛci	n-ci gacɛci	ɲ-ci zɪcɪci

Tawambori həsə duruni.

si biru! odu! gasu! zisu!
suə biusu! odosu! gadosu.

Taori həsəwə **bini**, **ozeni (oseni)**, **gazeni**, **zizini** kalaoredu tuj bi suffiksəsəl bi:

Taori həsəwə, **ozeni**, **gazeni**, **zizini** kalaoredu əsi ərin suffiksəni — **zi**, **ze**.

Taori həsəwə, **bini** kalaoredu əsi ərin suffiksəni aba.

Sihən ərindu həmtudu suffiks — **ci**, **ce**.

Bodon 47. Nirugujduəri top-top bi orondolani gələuri həsəwə niruusu.

Nanaj boadoani mowa porı zavod Tuj tami nanaj mowa zovopserkeni. Mowa zovooredu moremba Nanaj moremba zezala bi loca ehondolani Pajaktawa mənə ... muziwə Əsi Najhindu dai kolhos

Bodon 48. Mənə nirujwəri daqsakamba elan pasi osezeani jaworeosu.

Təj pasi taoni ujləni niruusu „Taori həsə bonggo duruni“.

„Taori həsə zuejə duruni“, „Taori həsə elacean duruni“.

Tuj tara pəgiələ niruuhən həsəwə əsi ərindu elacean bəjə suffiksəku ocogowandosu.

Tuj tara təj həsəwə acajni jaworehambari daqsakan paseceani niruusu.

Tuj niruusu:

Taori həsə boŋgo duruni	Taori həsə elacean duruni	Taori həsə zuəjə duruni
ənəjni	sareni	agbenzeni

Ənəhəni, sahani, holahani, agbenkeni, ətuhəni holahani, daohani, gudəlihəni, tuhəni, hocehani, moreaŋkeni, pukcihəni, uŋkini, pohani, dəruhəni, calehani, huluməŋkini, ohani, əuhəni, puŋkunəsihəni, paorehani guliŋkini, tohani, təsihəni, təhəni, nenmaŋkeni, nirusəni, nəhəni, wahani, geraŋkeni, pulsihəni, həjəhəni, həjəmbuhəni, həjəŋkini.

Bodon 49. Pəgiələ niruuhəndu bi taori həsə dacambani gələgürə, əsi ərindu elacean suffiksəku ocogowandosu. Tuj tara mənə nirujwəri dənsakəndu təj həsəwə acajni jaworehambari dənsakan pa-seceani niruusu.

Bəjumbə bəjuntuhəni.

Əm modan Anton oni baroni bəjumbə bəjuntuhəni. Bəjun bini boawa əmbə aongami esehani. Siksə onekan baroni bəjumbə gearendahani. Dolbo tuj gearemi əm boadu bəjun onojni seasəmbə dolzehani. Anton kaoka oda, dosolajni təj seasin hajla-da biwəni. Seasin zuliələni bi. Anton taosi əlkə ənəjni. Tuj ənəmi zezala oceni. Kama pakcin-pakcin bi.

Anton tuj bəjcimi murucijni: „Mi cawa wari oseni-ka, mi aməmbi, əniəmbi honea agdasij! Puntukuwə wari oseni, bazi ulən!“

Bəjunguni kama təj udəwəni sajnəgenasejni. Anton əsi kama zezə oceni. Təj bəjun noani aldani dawakolta bicin, bizərə. Anton bəj pərgənzi təj seaseni baroni meocalahani. Bəjunguni tawaŋki əmutu puksin tojnəgalajni-mat pukciguhəni. Anton təj bəjun poktowani asamasi pickəcimi səksəkunumi icəjcəjni. Təj bəjundulə mənə səksə həjəjni. Anton guci murcijni: „əsi-kə sajna wahəmbi, bizərə.“

Zəa cəmanea Anton cawa asaməsəndəgohani. Təj bəjunguni tə dujsi tokomi, cadu tuhəni. Təj bəjun bocan bicin. Puntuni tojnəga gara bicin. Anton aməni, əniəni agdahaci.

§ 11. Taori həsə tasi duruni.

Bongo durumbəni kalaori.

Əsi ərin

Əm. t.	mi ulpiəsii	mi gələsii
	si ulpiəsisi	si gələsisi
	ŋ-ni ulpiəsini	ŋ-ni gələsini
Əg. t.	buə ulpiəsipu	buə gələsipu
	suə ulpiəsisu	suə gələsisu
	ŋ-ci ulpiəsici	ŋ-ci gələsici

Sihən ərin.

Əm. t.	mi ulpiəcimbi	mi gələcimbi
	si ulpiəcisi	si gələcisi
	ŋ-ni ulpiəcini	ŋ-ni gələcini
Əg. t.	buə ulpiəcipu	buə gələcipu
	suə ulpiəcisu	suə gələcisu
	ŋ-ci ulpiəcici	ŋ-ci gələcici

Tawambəri həsə duruni.

Əm. t. si əzi ulpirə! si əzi gələrə!

Əg. t. suə əzi ulpiəsul! suə əzi gələsu!

Bongo durumbəni (tasi durunduəni) kalaoredu tuj bi suffiksəsəl bi:

əsi ərindu — əsi, asi; si, se

sihən ərindu — əci, aci; ci, ce

tawambəri həsə durunduəni həsəwə əzi pazəlami niruuri.

Bodon 50. Nirugujduəri taori həsəwə tasi durunduəni pəgiə-ləni jaworeosu.

Əmucən botami orkin.

Əm sagzi mapə Pəsu uŋkini:

— Mi əmucən bizəmbi. Artelci ənəsimbə. Arteldu nuci gurusəl əgzi. Nənci hajwa-da botandamari-da otoleasi.

Pəsu əm piktəzii botandahani. Zuerziəri hədun mangan-dəni ənəməri mutəcici. Botamari hajwa-da wamari-da abaci.

Təj iniə artel botandasohani. Əgzi najzeəri hədun-də əmutu botahaci. Botamari əgzi sogdatawa wahaci.

Bodon 51. Nirugujduəri top-top bi orondolani gələuri həsəwə niruusu. Tuj tamari tasi duruni suffiksəwəni jaworeosu.

selkojni	selkoaseni	selkoaceni	əzi selkora
holajni
gələjni
nirujni
botajni
geolejni
tutujni
pulsijni
korpejni
posejni

Bodon 52. Mənə nirujwəri dapsakandu taori həsəwə **zobojni**, **nirujni** tasi durunduəni kalamari niruusu. Əsi ərindu, sihən ərindu, tawambori həsə durunduəni niruusu.

Зуəјə durumbəni kalaori (tasi duruni)

Əsi ərin.

Əm. t.	mi	burəsii	mi	aorasei
	si	burəsisi	si	aorasesi
	η-ni	burəsini	η-ni	aoraseni
Əg. t.	buə	burəsipu	buə	aorasepu
	suə	burəsisu	suə	aorasesu
	η-ci	burəsici	η-ci	aoraseci

Sihən ərin

Əm. t.	mi	burəcimbi	mi	aoracembi
	si	burəcisi	si	aoracesi
	η-ni	burəcini	η-ni	aoraceni
Əg. t.	buə	burəcipu	buə	aoracesu
	suə	burəcisu	suə	aoracepu
	η-ci	burəcici	η-ci	aoraceci

Tawambori həsə duruni.

Əm. t.	si	əzi burə!	si	əzi aora!
Əg. t.	suə	əzi burəsu!	suə	əzi aorasu!

Зуəжə дурумбəни калаореду (таси дурундуəни) туж би
 suffiksəsəl bi:

əsi ərindu — **rəsi, rase**
 sihən ərindu— **rəci, race**

Bodon 53. Mənə nirujwəri dajsakandu taori həsəwə əurini,
wareni tasi dурундуəни kalamari niruusu.

Bodon 54. Nirugujduəri top-top bi orondolani gələuri həsəwə
 niruusu. Tuj tamari tasi duruni suffiksəwəни jaworeosu.

wareni	waraseni	waraceni	əzi wara!
bareni
niərinini
irini
tərinini
toreni
hareni
seareni
bəliərinini

Elacean дурумбəни калаори (таси дуруни).

Əsi ərin.

Əm. t.	mi undəsimbə	mi taondasei
	si undəsisi	si taondasesi
	ŋ-ni undəsini	ŋ-ni taondaseni
Əg. t.	buə undəsipu	buə taondasepu
	suə undəsisu	suə taondasesu
	ŋ-ci undəsici	ŋ-ci taondaseci

Sihən ərin.

Əm. t.	mi undəcimbə	mi taondacembə
	si undəcisi	si taondacesi
	ŋ-ni undecini	ŋ-ni taondaceni
Əg. t.	buə undəcipu	buə taondacepu
	suə undəcisu	suə taondacesu
	ŋ-ci undəcici	ŋ-ci taondaceci

Tawambəri həsə duruni

Əm. t.	si əzi undə!	si əzi taonda!
Əg. t.	suə əzi undəsu!	suə əzi taondasu!

Elacean durumbəni kalaoredu tasi durunduəni tuj bi
suffiksəsəl bi:

əsi ərindu — **dəsi, dasi**
sihən ərindu— **dəci, dace**

Bodon 55. Mənə nirujwəri dajsakandu taori həsəwə **təinzini**,
agbenzeni tasi durunduəni kalamari niruusu.

Bodon 56. Nirugujduəri top-top bi orondolani gələuri həsəwə
niruusu. Tuj tamari tasi duruni suffiksəwəni jaworeosu.

unzini	undəsini	undəcini	əsi undə
geranzeni
təinzini
taonzeni
icəwənzini
zarawanzeni
зобопсенzeni
tanzeni
tojkanzeni

Bodon 57. Nirugujduəri taori həsəwə tasi durunduəni gələgurə,
təj taori həsə tawambəri həsə durunduəni oçogowandosu.

Gerea koleni.

Gerea ahondoni mo garawani baj mokoceasi, mo ho-
raktawani-da baj acoasi. Noani mo həbdatawani-da baj acoasi,
mo garawani-da baj uriləsi, nuci mowa-da baj tujgküəsi.
Noani moci-da baj mokcasi, mo mujktəwəni-da baj cap-
ceasi.

Gerea ahondoni gereadu tawawa gerea taogelajzeani
ewandasi.

Gerea ahondoni sari poani kolan, səmpirun mo horakta-
wani, mo həbdatawani searewani. Tuj tami cawa seari gasa-
salba, niəciasəlbə ulən ətüməciuri.

Gerea ahondoni gasa omowani bahani-da, cawa boja-
leasi, cawa bahani-da omoktawani-da zapasi. Gasa piktəni
naci tuhəni oseni, cawa zapagora, omoceani nəkuj.

§ 12. Taori zakawa, mənə taj zakawa alosij həsə

ЗОВООРИ hazun
 Wajcaori bəjun
 Holaori zo
 Umbuhən həsə

ЗОВОЈ naj
 Wajcaj artel
 Holaj arcokan
 Uŋkin delegat

Poaldoani umbuhəndu taori həsə aləseori həsə bi.
 Taori həsə: **ЗОВООРИ, wajcaori, holaori, umbuhən**
 taori zakawa alosij.

Taori həsə: **ЗОВОЈ wajcaj, holaj, uŋkin** mənə taj
 zakawa alosij.

Taori zakawa alosij həsə.

ЗОВООРИ gealako
 ЗОВООHAN gealako
 gələuri hazun
 gələuhən hazun

BAORI zeha
 BAOHAN zeha
 nəuri zaka
 nəuhən zaka

təimbURI BOA
 təimbUHƏN BOA
 umbURI həsə
 umbUHƏN həsə

Taori zakawa alosij həsədu (taori həsədu) tuj bi
 suffiksəsəlbə niruuri—

Əsi ərindu:

boŋgo, zuəjə durunduəni taori həsə dacanceani
 suffiksəwə **ori, uri** noŋgeori (ЗОВО + **ori**, gələ + **uri**)
 BA + **ori**, nə + **uri**)

elacean durunduəni taori həsə dacanceani suffiksəwə
bori, buri noŋgeori (təim + **buri**, agbem + **bori**)

Bodon 58. Nirugujduəri top-top bi orondolani gələuri suffik-
 səwə əsi ərindu niruusu.

ЗОВО... hazun
 hola... daŋsa
 BOTA... hazun
 selko... zo
 sonzo... ərin
 taceoce... gealako

BA... zaka
 sea... zaka
 i... ujkə
 niə... ujkə
 BU... zeha
 o.. ogda

un... həsə
 təin... BOA
 taon... zaka
 agbem... zaka
 icəwən... durun
 həjən... mo

Sihən ərin du:

boŋgo, zuəjə durunduəni taori həsə dacanceani suffiksəwə **ohan**, **uhən** noŋgeori (zobo + **ohan**, gələ + **uhən**
ba + **ohan**, nə + **uhən**)
elacean durunduəni taori həsə dacanceani suffiksəwə
buhən, **bohan** noŋgeori (təim + **buhən**
agbem + **bohan**)

Bodon 59. Nirugujduəri top-top bi orondolani gələuri suffiksəwə sihən ərin du niruusu.

Tuj niruusu: zoboori — zoboohan

Əsi ərin.	Sihən ərin.	Əsi ərin.	Sihən ərin.
zoboori — zoboohan . . .		umburi — umbuhən	
selkooori — selko . . .		təimburi — təin . . .	
holaori — hola . . .		olbembori — olben . . .	
sonzoori — sonzo . . .		həjəmburi — həjən . . .	
seaori — sea . . .		icəwəmburi — icəwən . . .	
buuri — bu . . .		ənəwəmburi — ənəwən . . .	
iuri — i . . .		agbembori — agben . . .	

Bodon 60. Nirugujduəri top-top bi orondolani gələuri suffiksəwə niruusu.

Buə ehondopu-wa hola... zo bi. Təj gruppadu zobo... hazun ulən. Wajca... bəjumbə, wajca... gasawa piktəgui bareni ərin du wajcawasi. Kolhosadu vota... hazun, wajca... hazun ulən. Wajca... gurusəl goro duəntəci wajcandamari ənəjl. Tuj goroci ənəməri əgzi sea..., ome..., tətü..., ao... hazomba gələj. Noandoaci goj goj wajca... hazomba, sea... zakawa mənzi gəsə olbenzedoaci manğa. Kooperacijala gələusu noani həm wajcamı gələ... hazomba wajca... boaci eragoani. Sad — əj amtaka mowani, poŋgowani balzewan... boə.

Bodon 61. Pəgiələ niruhən həsəwə taori zakawa alosij həsə ocogowandosı. Tuj tara mənə nirujwəri daŋsakandu niruusu. Əsi ərin du, sihən ərin du niruusu. Caz! acaj həsəwə gəsə niruusu.

Tuj niruusu: zapaori daŋsa, zapoahan daŋsa; seaori zaka, seoahan zaka.

Зарajни, сеарени, агојни, тәуцијни, танзени, унзини, тао-
гојни, варени, бурини, selkoјни, аорени, вәлиәрини, зовојни, во-
тајни, ниружни.

Мәнә тај zakawa аlosij һәсә.

Зовој нај	goadori dawa	taonzi naonzokan
Зовоhan нај	goadohan dawa	taoŋkin naozokan
дәгдәгуж ниәциән	әuri mapa	tәinzi asi
дәгдәгуһән ниәциән	әuhән mapa	tәiŋkin asi

Тај zakawa аlosij һәсәду туж би suffiksәsәlbә ni-
ruusu—

Әри әринду

taori һәсә dacanceani suffiksәwә noŋgeori:

boŋgo duruŋku—j

zuәjә duruŋku—ri

elacean duruŋku—zi

Sihән әринду

boŋgo, zuәjә duruŋku—hән, han

elacean duruŋku—kin.

Bodon 62. Nirugujduәri top-top би orondolani гәләури suffik-
sәwә niruusu.

Bichәwә otoli... naj bichәlә hajwa-da һәм sari. Әj даҗ-
sadu niruhәni honi-da sinәzi зово... naj, usimbә tari... naj,
purәmbә pulsi... naj, oronzi balzi... naj әзән biduәni bicimbәni.
Uzimbә uzi... gurusәl, bәjumbә wajca... gurusәl bәjunguwәri
piktәwә bareni әринду wajcaj-nu? Әsi ocezea kaltadu najwa
singәrә... arakewa omewan... hoda pulsi... gurusәl aba.
Ocezea kaltadu kolhosadu sagdatawa bota... brigada bәjumbә
wajca... brigada би. Тәј artelsal sogdatangowari, nantanggo-
wari kooperacijadu buril.

Bodon 63. Pәgiәlә niruuhән һәсәwә мәнә тај zakawa аlosij
һәсә ocogowandosu. Туж tara мәнә ниружwәри даҗsakанду niruusu.
Әsi әринду, sihән әринду niruusu. Cazi аcaj һәсәwә гәсә niruusu.

Туж niruusu: Taceocij naonzokan, taceocehan naon-
zokan

Taceocejni, icəjni, gələjni, təsijni, jarsejni, unzini, səreni, irini, morapsenzeni, ənəjni, hareni, halacejni, ənusijni, oktocejni, zizini, gazeni.

Bodon 64. Nirugujduəri taori zakawa alosij həsəwə, mənə təj zaka alosij həsəwə jaworeosu.

Buə boadopu-wa Kommunist partijani, Sowet geani sikun, ulən biuri geamba aŋgoj.

Təj sikun biuri gean gərbuni — socializm.

Təj socializmawa aŋgogoi buə boadopu-wa SSSR-du baori zakawa həm tərək takorami-ma aja. Ocezea kaltazeala əgzi goj goj ulən, hodaku zaka bi. Təj əgzi baori zakawa ocezea kaltazeala bi gurusəl Sowet boadoani buri-mə aja.

Balana, əzən viduəni hoda pulsij gurusəl ocezea kaltadu dalacaj bicin. Sowet geani təj hoda pulsij gurusəl puŋnəgürə, kooperatiwawa, kolhosawa aŋgohan.

Balana təj oronzi endazi pulsiuhən boə udəwəni əsi, Sowet geandoani aeroplanzi, awtomobilzi, parohodazi pulsiuri boə ocohan. Sowet geani ocezea kaltadu əgzi kultbawawa, skolawa, oktoceori zoğba, zawodawa aŋgohan.

Taori zakawa alosij həsəwə kalakozı kalaori.

	Əsi ərin.	Sihən ərin.
<i>Gər. k.</i>	ЗОВООҒИ	ЗОВООҺАН
<i>Gəl. k.</i>	ЗОВООҒЕВА	ЗОВООҺАМБА
<i>B. k.</i>	ЗОВООҒЕДУ	ЗОВООҺАНДУ
<i>A. k.</i>	ЗОВООҒЕЗИ	ЗОВООҺАНЗИ
<i>N. k.</i>	ЗОВООҒЕЗЕАЗИ	ЗОВООҺАНЗЕАЗИ
<i>З. k.</i>	ЗОВООҒЕЛА	ЗОВООҺАНДОЛА
<i>І. k.</i>	ЗОВООҒЕЦИ	ЗОВООҺАНЦИ

Taori zakawa alosij həsə əmutu zaka gərbuni kalakozı kalajni-mat kalaj.

Bodon 65. Mənə nirujwəri dapsakandu **baori**, **baohan**, **təim-buri**, **təimbuhən** kalakozı kalamari niruusu. Tuj tara poani təj həsə kalahandoani umbuhəmbə murcira niruusu.

Bodon 66. Nirugujduəri taori zakawa alosij həsəwə kalakozı kalahambəni jaworeosu.

Uj zovoorewa osesij oseni, təj najdu vuə boadopu-wa voa aba. Vuə balana təj botaorezi, wajcaorezi volzehapu. Əsi vuə nanaj sowet ocohanzeani hajdu-da həm zovoj,— kolhosadu, zawodadu, ciguni poktowa angooedu.

Umbuhəmbə ulənzi əzəciusu. Umbuhəndu haj-da orkin-da aba.

Botaoredu əgzi naj ocogoj. Botaorezeazi əgzi naj zizu-həni. Bəjciuridu əzi mangazi seasantowanda. Hawuj bəjumbə hali wajcaorewa ulənzi sarosu!

Mənə taj zakawa alosij həsəwə kalakozı kalaori.

	Əsi ərin.	Sihən ərin.
<i>Gər. k.</i>	mi zovoji	mi zovohambi
<i>Gəl. k.</i>	mi zovoji-wa	mi zovohandoi-wa
<i>B. k.</i>	mi zovojdoi-wa	mi zovohambi-wa
<i>A. k.</i>	mi zovojzei-wa	mi zovohanzei-wa
<i>N. k.</i>	mi zovojzeazei-wa	mi zovohanzeazei-wa
<i>3. k.</i>	mi zovojlai-wa	mi zovohandolai-wa
<i>I. k.</i>	mi zovojcei-wa	mi zovohancei-wa
—		
<i>Gər. k.</i>	si zovojsi	si zovohasi
<i>Gəl. k.</i>	si zovojwasi	si zovohambasi
<i>B. k.</i>	si zovojdoasi	si zovohandoasi
<i>A. k.</i>	si zovojzeasi	si zovohanzeasi
<i>N. k.</i>	si zovojzeazeasi	si zovohanzeazeasi
<i>3. k.</i>	si zovojlasi	si zovohandolasi
<i>I. k.</i>	si zovojceasi.	si zovohanceasi

Mənə taj zakawa alosij həsə əmutu bəjə ana, bəjə suffiksəku zaka gərɓuni kalakozı kalajni-mat kalaj.

Bodon 67. Mənə nirujwəri dərsakandu mi təlnzi, ɓoani niru-həni kalakozı kalamari niruusu. Tuj tara təj həsəwə kalakozı kalahani taondoani umbuhəmbə murcira niruusu.

Bodon 68. Nirugujduəri mənə taj zakawa alosij həsəwə kalakozı kalahambani jaworeosu.

Əj iniədu bajanzea kaltazeala bi zovoj gurusəl mənə zovojwəri nanggalarə, demonstracijaci ənəjci. Təj gurun saril Sowet boadoani unziwəni.

Muə amvojdoani, ocezea komitetani zicindui, poanedu sonzoohan najzi gəsə ehon taombani həm pulsimi jarsehani. Tuj tapi-mat həm niruhəni—uj-də traktor vojahambani, uj-də moreni vujkimbəni, uj-də taktoni həjəhəmbəni.

Kolhosanƙasal poandoani si uƙimbəsi mi dolzehambi. Təj naj unziduəni mi təj poanci zicimbi. Si niruhəmbəsi mi holahambi. Buə zovohandolari zehawa varepu. Əj mo amtakani cu amtasi, naj balzejdoani cu ulən.

§ 13. Alosemi umbuhən.

**Purən vəjumbəni wajcaj naj SSSR-du zuər million pu-
ləmi bi.**

Noƣzi, silun boadu balzij niəpultə seƣaktani cu ulən.

Təj fabrikadu zovoj gurusəl sikun zogdu balzejci.

Mi sahambi si zawodadu ulənzi zovohambasi.

**Integralcentr həm ocezea kaltadu wajcaj gurunci unzini:
kooperatiw, mənə plambı mutəjcəjwəni bələciusul**

Təj usimbə tareori masinawa Moskwaƣeazi olbeƣkeci.

Taori zakawa, mənə taj zakawa aloseori poaldoani əgzi həsəzi ozi.

Cawa hurmizi gərbiəsiuri **alosemi umbuhənzi.**

Purən vəjumbəni wajcaj (naj) — alosemi umbuhən.

Noƣzi silun boadu balzij (niəpultə) „ „

Təj fabrikadu zovoj (gurusəl) „ „

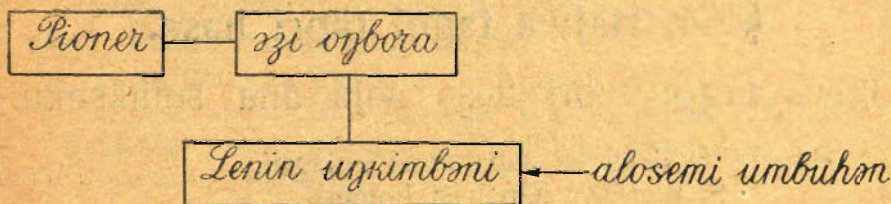
Si zawodadu ulənzi zovohambasi „ „

Həm ocezea kaltadu wajcaj (gurunci) „ „

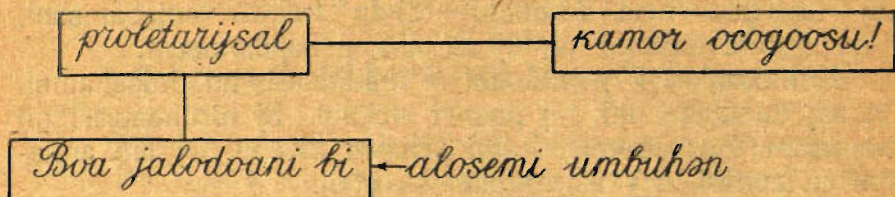
Kooperatiw mənə plambı mutəjcəjwəni „ „

Təj usimbə tareori (masina) „ „

Pioner əzi oƣbora **Lənin uƣkimbəni!**

Boa jalodoani bi proletarijsal kamor ocogoosu!

Buə Lenin alosehambani hali-da oᅗbowasi.

Lenin alosehambani buə hali-da oᅗbowasi. Əsi buə Lenin hesəngosehandolani tamari kicəᅗu.

Lenin həsələni oceseə kaltazeala bi gurusəlbə vichəwə taceoorewa, skolawa, oktoceori zogva əngoseorewa Sowet geani bələciji. Oceᅗkasalva sikun biuriwə əngoseorewa bələciji. Sowet geandoani gərən zovoj gurusəl ulən bi.

Bodon 69. Nirugujduəri alosemi umbuhəmbə jaworeosu.

Bodon 70. Nirugujduəri alosemi umbuhəmbə jaworeosu.

Zuəjə tojnga ajᅗaneadu (peatiletkadu) Kommunist partijani, Sowet geani oceseə kaltadu hajwa-da həm əngogoi zuər milliard tiəsəwə nəriᅗi.

Sowet geani oceseə kaltadu wajcaorewa əgzi ulən, osewamborewa dai bajtazi bodojᅗi. Sowet geani sowet oceseə kaltadoani bi gurusəl mənə biwəri ulən baroni tagojwaci, sikun biuriwə əngojwaci bələcij. Tuj tami Sowet geani integral kooperacijawani əᅗohani. Integral kooperacijani oceseəla wajcaori əgzi ocogogoani, oceseə kaltadu bi gurusəl biwəri sikun baroni ocogowanzewaci bələciguəni əᅗoohan.

Bodon 71. Mənə murciusu alosemi umbuhənzi umbuhəmbə. Cawa murcirə, mənə nirujwəri daᅗsakandu nirusu.

§ 14. Hajwa tagoi taori həsə.

Hajwa tagoi taori həsə vəjə ana suffiksəku.

Əm. t. Mi daᅗsawa zapahambi holagoi.

Si daᅗsawa zapahasi holagoi.

ᅗoani daᅗsawa zapahani holagoi.

- Əg. t. Buə daŋsawa zapahapu holagoari.
 Suə daŋsawa zapahasu holagoari
 Noanci daŋsawa zapahaci holagoari.
 Əm. t. Mi nirukəwə gacembi nirugui.
 Əg. t. Buə nirukəsəlbə gacepu niruguəri.

Hajwa tagoi taori həsədu taori həsə dacanceani
-gu, -go suffiksəwəni nongeori.

Təj həsədu bəjə ana suffiks **ri** bi oseni, **-go -gu**
 suffiksəni tuj kalaj:

gu—guə; go—goa
 nirugui — niruguəri; holagoi — holagoari.

Bodon 72. Nirugujduəri top-top bi orondolani gələuri suffiksəwə niruusu.

Mi ogdawa gacembi, Buri baroni ənə... .

Noani Leningradaci zicini, taceoce... .

Buə zawodaci zicipu, sikun masinawa icə... .

Si kooperatiw baroni ənəhəsi, sikun adolewa ga... .

Buə poltawa zapahapu, akpampu... .

Buə meocala... , meaočan oktowani gələuri.

Noanci əgzi hacin-hacin icəkuwə gaceci, təj durumbə elgala... .

Hajwa tagoi taori həsə bəjə suffiksəku.

Noani əj daŋsawa zapahani, mi holagoi-wa.

Mi əj daŋsawa zapahambi, si holagoasi.

Mi əj daŋsawa zapahambi, noani holagoani.

Si əj daŋsawa zapahasi, buə holagopu-wa.

Mi əj daŋsawa zapahambi, suə holagoasu.

Si əj daŋsawa zapahasi, noanci holagoaci

Hajwa tagoi taori həsədu boŋgo bəjə suffiks bi oseni, **wa, wə** pasekambani niruuri.

Həsə **wa, wə** pasekani aldandoani jaworeori.

Hajwa tagoi taori həsədu zuəjə, elacean bəjə suffiks bi oseni, **go, gu** suffiksəni tuj kalaj:

gu—guə; go—goa.

Bodon 73. Nirugujuəri top-top bi orondolani gələuri suffiksəwə niruusu.

Si ənə... mi utungiwə gazohambi. Noani kongoktawa tojkankeni buə təmpu... , Buə geolejpu noanci tain... , Mi hola... mimbi-wə əzi kacakandasu. Si bəjumbə wajca... , mi meocamba bugitə. Dawa goado... , ulən boawa gələj. Sogdata əgzi ose... , naj mənə təj capawa uzij. Buə tuə sea... , əgzi solgewa, duduəsəwə usinduləri taosangora nəkuhəpu. Sad ulən balze... , amtaka ulən amtasi balze... , təj sadawa cu ulənzi masezi, ətuməciuriwə gələj. Buə sikun zowa, sikun hotomba, зовој гurusəl ulənzi bi..., angoapu. Əjwə ango..., tuj зово..., buə Okteabr beadoani sorehapu.

Bodon 74. Mənə hajwa tagoi taori həsəzi umbuhəmbə murcirə, mənə nirujwəri dapsakandu niruusu.

Hajwa tagoi taori həsə.

Taori həsə duruni	Bəjə	Bəjə ana suffiksəku	Bəjə suffiksəku
I	mi	ənəgui	ənəgui-wə
	si	„	ənəguəsi
	noani	„	ənəguəni
	buə	ənəguəri	ənəgupu-wə
	suə	„	ənəguəsə
	noanci	„	ənəguəci
II	mi	bugui	bugui-wə
	si	„	buguəsi
	noani	„	buguəni
	buə	buguəri	bugupu-wə
	suə	„	buguəsə
	noanci	„	buguəci
III	mi	təmpugui	mi təmpugui-wə
	si	„	təmpuguəsi
	noani	„	təmpuguəni
	buə	təmpuguəri	təmpugupu-wə
	suə	„	təmpuguəsə
	noanci	„	təmpuguəci

Taori həsə duruni	Bəjə	Bəjə ana suffiksəku	Bəjə suffiksəku
IV	mi si noani buə suə noanci	bipugui " " bipuguəri " "	bipugui-wə bipuguəsi bipuguəni bipugupu-wə bipuguəsu bipuguəci

gu, go suffiksəku zaka gərbuni.

Oronzi balzij naj oron nantazeani həm tətugui angosij: kungugui, pərugui, otagoi, apongoi, omolgoi.

• Əgə mi tətugui-wə ulpijni.

Əniə si apongoasi gaceni.

Mi darsagoani bibliotekala zarahambi.

Buə zogoari angoorewa murciəpu.

Poaldoani umbuhəndu **-gu, -go** suffiksəni zaka gərbucieni nongeori. Təj suffiksəzi gəsə tul-tul bəjə ana, bəjə suffiksəwəni nongeori.

Bodon 75. Tamaca umbuhəmbə mənə murciə, nuruus.

§ 15. Həsə təhəni, sikun həsəwə angoori suffiks, həsəwə kalaori suffiks.

Həsə təhəni.

icəku, icəjni, icəsun, icəwənzini, icəgujni

nirujni, nirumzi, niruku, nirunəsijni.

dalajni, dalamzi, dalacejni.

Əgzi əgzi həsə zuliə kaltadoani vi əmutu həsə pasewani (icə-, niru-, dala-) gərbiasiuri həsə təhəziani.

Bodon 76. Əmutu həsə təhəku həsəwə sonzora, pazelami niruusu.

Holajni, dalamzi, anaku, holasun, anajni, dalajni, holamzi; anawanzeni, holawanzeni, holagojni, anaktajni, holaktajni dalacejni, holagojni, wareni, holajcajni, wajcajni, wason, holaktu.

Bodon 77. Nirugujduəri top-top bi orondolani acaj həsəwə niruusu.

nərini, nəktəjni, nəkujni,
tutujni, tutulujni,
oni, oneŋkan,
dəgdəjni, dəgdəcə,
nirujni, nirumzi,
nuci, nucikənzuən
apun, apolajni
ulən, uləsijni

Bodon 77a. Həsə təhəsəni **wa-**, **boja-**, **həjə-**, həsəwə murcira, mənə nirujwəri dənsakandu niruusu.

Sikun həsəwə angoori suffiks.

oni, oneŋkan
icəku, icəwənzini, icəgujni
niruku, niruwənzini, nirugujni, nirumzi

Suffiksəsəl **-ŋkan**, **-ku**, **-wən**, **-gu**, **-mzi**, sikun həsəwə angoj.

bugujni, buguhəni, buguusu.
icəku, icəkuwə, icəkuzi.
nirumzi, nirumziwə, nirumziduəni.
icəwənzini, icəwəŋkini, icəwəndu.

Kalakozi kalaoredu, taori həsəwə kalaoredu kalasi suffiksəwə gərbiəsiuri **sikun həsəwə angoori suffiksəzi**.

Ənəhəni, ənəpsinjkini, ənəpsinzini, ənəwənzini, ənəwəŋkini.
Burini, buhəni, bugujni, buguhəni, buktəjni, buktəhəni,
buwəŋkini, buwənzini.

Žizini, žicini, žizujni, žuzuhəni, žijcəjni žijcəhəni.

Bodon 78. Nirugujduəri sikun həsəwə angoori suffiksəwə jaworeosu.

Nirucijni, nirucihəni, niruku, nirukuwə nirukuži.

Apun, apolahani, apocejni, apolajni, apocehani.

Kalako suffiksəwəni, taori həsəwə kalaori suffiksəwə,
bəjə suffiksəwəni, əgzicən taun suffiksəwəni gərbiəsiuri
həsəwə kalaori suffiksəzi.

Bodon 79. -wən, -wan, -gu, -go suffiksəziəni sikun həsəwə ango-
osu. Cawa mənə nirujwəri dapsakandü niruusu.

Tuj niruusu:

nirujni, nirugujni, niruwənzini		
wareni	„	„
зобojni	„	„
ulpijni	„	„
hərsijni	„	„
sareni	„	„

Bodon 80. Nirugujduəri həsə təhəwəni, həsəwə angoori suffik-
səwə, həsəwəwə kalaori suffiksəwə pazelami jaworeosu.

Pamaktu naj.

Əm nuci piktə Ganea amenzei huluwə wandamari tohani.
Hulu biləni züər aongamari tohaci. Əm siksə Ganea unzini:

— Ama, mi cəmana əmucən huluwə wandami torambı.

Ganea ameni unzini:

— Gə, torul Si əzi-kə pamara!

— Aja, mi pamasembı!

Ganea zea cəmanea əmucən huluwə meocalandami tohani.
Hulu kama əgzi bicin. Ganea huluwə meocalami, huluwə
əgziwə hasasemi, hau-da ənəji saraceni. Tuj ənəjdüəni siksə-

gumi dərühəni. Ganea əsi siksəguhəmbəni sagora, aongai
baroni mocogomi dərühəni.

Tuj mocogojdoani siunguni pakcemzi tugumi dərühəni.
Əsi Ganea kama ɲələcijni. Noani murucijni:

— Əsi mi dolbogoj oseni, mimbi-wə purən ambani
wazara.

Pakci-pakci osegohan. Ganea əsi morami dərühəni. Mo-
rahani-da uj-də zelgaŋgoasi. Ganea songomi dərühəni. Tuj
tami ujsi meocalahani.

Ameni aongadoi təsimi, cawa zukən dolzehani. Ameni
əsi hazombi tətugurə, Ganea meocalahani baroni tomi dərū-
həni. Ganea guci əm modan meocalahani. Əsi-kə zezala
ocin. Ganea morami songojni.

Tuj tamari haolea baogohaci. Aongaci əuguməri, ameni
seagoani tahani. Ganea seami-da aba, jadahani maŋga bicin.

Sikun həsə.

- Umvihən—предложение
Gisurəmi umvihən—повествовательное предложение
Mədəsimi umvihən—вопросительное предложение
Morami umvihən—восклицательное предложение
Aloseori umvihən—пояснительное предложение
Zelgamvori həsə—обращение
Zaka—предмет
Taj zaka—подлежащее
Zaka tajni—сказуемое
Aloseori həsə—пояснительное слово
Həsə təhəni—корень слова
Həsə dacani—основа слова
Durun—форма
Suffiks—суффикс
Sikun həsəwə argoori suffiks—словообразовательный суффикс
Həsəwə kalaori suffiks—словоизменятельный суффикс
Zaka gəgvini—имя существительное
Saeori gəvci—имя прилагательное
Taun gəgvini—числительное
Oroŋkeori həsə—местоимение
Vəjəwə oroŋkeori həsə—личное местоимение
Voŋgo vəjə—первое лицо
Zuəjə vəjə—второе лицо
Elacean vəjə—третье лицо
Vəjə suffiksəni—личный суффикс
Vəjə ana suffiks—безличный суффикс
Taori həsə—глагол
Əmicsən taun—единственное число

Əgzicən taup—множественное число
Kalakozı kálaori—склонение
Kalako—падеж
Gəvbiəsiuri kalako—именительный падеж
Gələuri kalako—винительный падеж
Виuri kalako—дательный падеж
Aŋgoori kalako—творительный падеж
Зараori kalako—местный падеж
Niəuri kalako—исходный падеж
Iuri kalako—направительный падеж
Таori həсəwə kálaori—спряжение
Əsi ərin—настоящее время
Sihən ərin—прошедшее время
Osegelaj ərin—будущее время
Tawambori həсə—повелительное наклонение
Таori həсə tasi duruni—отрицательная форма глагола
Таori həсə woggo duruni—первый тип глагола
Таori həсə зиəjə duruni—второй тип глагола
Таori həсə elacean duruni—третий тип глагола.

DAŇSA GEALANI NIRUCƏNI.

Elacean klass.

1. Umbuhəndu bi həsəwə mənə dola acagowambori	3
2. Umbuhəndu bi taj zaka, zaka tajni	6
3. Umbuhəndu bi aloseori həsə	9
4. Zaka gərbuni	12
5. Umbuhəndu bi aloseori həsəsəlbə kalaori	16
6. Zaka gərbuni taoni	19
7. Umbuhəndu zaka gərbuni taj zaka, alaseori həsə osemi mutəj	23
8. Zaka gərbuni kalakoni	24
9. Holzij seasenzi hozij zaka gərbuwəni kalakozı kalaori	26
10. Holdasi seasenzi hozij zaka gərbuwəni kalakozı ka- laori	28
11. Sikun, loca həsələni zapaohan həsəwə kalakozı ka- laori	30
12. Saeori gərbu	33
13. Bəjəzi oronkeori gərbu	35
14. Taori həsə	38
15. Taori həsəwə kalaori	40
16. Taori həsə əsi, sihən, osegelaj ərini	42
17. Taori həsə taj duruni, taori həsə tasi duruni	44

Dujəcian klass.

1. Gısürəmi umbuhən, mədəsimi umbuhən, morami umbuhən	45
2. Zəlgambori həsə	49
3. Tawambori həsə	50
4. Poaldoani umbuhəndu hadu-hadu taj zaka, zaka tajni bi	51

5. Poaldoani umbuhändu hadu-hadu aloseori häsə vi .	53
6. Goj naj häsəni	57
8. Orojkeori häsə	60
9. Orojkeori häsə „mənə“	64
10. Taori häsə duruni	66
11. Taori häsə tasi duruni	72
12. Taori zakawa, mənə taj zakawa alosij häsə	76
13. Alosemi umbuhən	81
14. Hajwa tagoj taori häsə	82
15. Häsə təhəni, sikun häsəwə angoori suffiks, häsəwə kalaori suffiks	85

Prof. Dr. P. Šmita
dāvinājums.

Цена 40 коп. Переплет 2½ коп.

Ответственный редактор А. П. Козловский

Технический редактор З. Н. Аксельрод

Художник Е. К. Эвенбах.

Книга сдана в набор 13/IV 1935 г. Подписана к печати 27/V 1935 г.

У—12 Учпедгиз 6835. Ленгорлит № 15439. Заказ № 714.

Формат бумаги 12 × 94 см. Тираж 2700 экз.

Авт. листов 5,5. Изд. листов 5³/₄, бум. листов 2⁷/₈ (152,064 зн. в 1 бум. листе)

Бумага Окуловской ф-ки

Типография „Коминтерн“ и школа ФЗУ имени „КИМа“, Ленинград, Красная, .